

JACEK ŚLIWAK
Lublin

ALTRUIZM A PREFERENCJA WARTOŚCI BADANIA EMPIRYCZNE

I. PROBLEM

Analizując literaturę psychologiczną dotyczącą zachowań altruistycznych zauważa się, że istnieje bardzo wiele definicji altruizmu czy zachowań prospołecznych¹ (Midlarsky 1968 s. 229; Krebs 1970 s. 259; 1982 s. 55; Berkowitz 1972 s. 65-66; Walster, Piliavin 1972 s. 166; Bar-Tal 1976 s. 4). Mimo wielości definicji i oczywiście braku zgodności co do szczegółów w rozumieniu zachowań altruistycznych, można próbować znaleźć punkty wspólne łączące wszystkie podejścia. Wymienieni autorzy zgodni są co do tego, że zachowanie altruistyczne musi spełniać następujące warunki: a) musi być podjęte dobrowolnie, b) musi przynosić korzyść innym, c) winno być podjęte bez oczekiwania nagród, d) należy je traktować jako cel sam w sobie. W prezentowanym artykule przyjęto, jak się wydaje, najbardziej rozpowszechnioną definicję altruizmu, której autorami są Macaulay i Berkowitz (1970). Uważają oni, że zachowanie altruistyczne to „działanie na rzecz innych ludzi bez oczekiwania nagród zewnętrznych” (s. 3).

Jeżeli chodzi o badanie mechanizmów motywacyjnych, leżących u podłoża zachowań altruistycznych, to Piliavin, Dovidio, Gaertner i Clark (1982) twierdzą iż „[...] nieefektywne są te podejścia, które stosują jeden model do wszystkich zachowań prospołecznych, ponieważ motywacja różnych aspektów społecznego zachowania może być zupełnie różna” (s. 280. por. też Rushton 1981b; Staub 1978; Reykowski 1979). Karyłowski (1982a; 1984) uważa, że możliwe do przyjęcia są jedynie dwa źródła motywacji do działań altruistycznych. Pierwsze z tych źródeł zostało nazwane mechanizmem egocentrycznym, drugie mecha-

¹ Pojęcia „zachowania altruistyczne” i „zachowania prospołeczne” są tu traktowane zamiennie. Podobnie jak robią to inni autorzy zajmujący się tą tematyką (por. Śliwak 1988; 1993).

nizmem endocentrycznym. Z altruizmem egocentrycznym mamy do czynienia wówczas, gdy sygnały wzbudzające takie zachowanie pochodzą z zewnątrz, tzn. podmiot motywowany jest do działań na rzecz potrzebującego człowieka jego stanem lub sytuacją. Aby zrealizować motywację egzocentryczną, należy poprawić sytuację człowieka będącego w potrzebie lub nie dopuścić do jej pogorszenia. Drugi typ altruizmu został nazwany endocentrycznym, ponieważ motywacja pochodzi z wewnątrz podmiotu zachowań altruistycznych. Tutaj osoba jest motywowana do działań pomocnych przewidywaniem pożądanых zmian lub uniknięcia zmian niepożądanych w obrazie własnej osoby. Podejmuje się zatem takich działań dlatego, że dostarczają jej, bądź tylko mogą dostarczyć, satysfakcji i zadowolenia z siebie (por. Karyłowski 1977a; 1977b; 1982a; 1982b, także Kochańska 1984; Burek 1983).

W niniejszym artykule została przyjęta typologia Karyłowskiego, rozróżniająca altruizm endocentryczny i egzocentryczny.

W prowadzonych badaniach empirycznych na temat zachowań altruistycznych zauważa się dwa nurty. Jeden nurt bierze pod uwagę okoliczności zewnętrzne i czynniki społeczne warunkujące zachowania prospołeczne, drugi natomiast koncentruje się na zmiennych osobowościowych (por. Śliwak, Leszczuk 1994). Ten drugi nurt badań, bliższy nam ze względu na podjętą tematykę w artykule, analizuje zależność zachodzącą między zmiennymi osobowościowymi i zachowaniami altruistycznymi. Dostrzegane zróżnicowanie w zachowaniach altruistycznych badanych osób tłumaczone jest zatem odmiennym układem ich cech osobowości.

Reykowski (1972) twierdzi, że wśród czynników osobowościowych można wyodrębnić takie, które warunkują działania egocentryczne (na rzecz interesów osobistych) oraz takie, które warunkują działania prospołeczne (na rzecz innych ludzi). Również Szustrowa (1975) zwraca uwagę, że różnica w strukturze i funkcjonowaniu osobowości odbija się w zróżnicowanej gotowości do działań prospołecznych.

A zatem rodzi się pytanie: od jakich cech osobowości zależy to, czy człowiek będzie zachowywał się altruistycznie, czy skupi się tylko na własnych potrzebach? Kozielecki (1981) na ten temat pisze tak: „człowiek, który posiada nitzcheańską hierarchię wartości, który dąży do konsumpcji i władzy, który kieruje się zasadą «brać, ale nie dawać», będzie mniej spolegliwy i opiekuńczy wobec bliźnich niż człowiek o wartościach prometejskich” (jw. s. 325). Pewnych odpowiedzi na to pytanie dostarczają dotychczasowe badania empiryczne. Krebs (1970 s. 282), na przykład, dokonał zestawienia wyników badań empirycznych nad związkiem cech osobowości z zachowaniem altruistycznym. Na tej podstawie można wnosić, że altruści wykazują pozytywną korelację z takimi cechami osobowości, jak: wewnętrzne poczucie lokalizacji kontroli, ekstra-

wersja, preferencja wartości społecznych i religijnych, potrzeba afiliacji. Natomiast negatywnie skorelowane z zachowaniem altruistycznym są potrzeby osiągnięć i dominacji (por. także Schneider 1977; Smith, Nelson 1975; Gergen, Gergen, Meter 1972).

Rushton (1981a), kanadyjski psycholog, twierdzi, że w przypadku ludzi, którzy często podejmują różnego typu działania prospołeczne, można mówić, że mają „altruistyczną osobowość”. Człowiek z taką osobowością charakteryzuje się wysoko rozwiniętymi normami sprawiedliwości, społecznej odpowiedzialności i moralnego rozumowania. Osoba altruistyczna jest także bardziej empatyczna, lepiej rozumie innych, ich uczucia, niedostatki, cierpienia. Potrzeby innych ludzi są dla niej znacznie ważniejsze niż jej własne. W swoich zachowaniach jest bardziej uczciwa, stanowcza oraz ma większą samokontrolę niż osoby niealtruistyczne. Jednostka, która zachowuje się altruistycznie ma dobrze zintegrowaną osobowość. Grzesiuk i Trzebińska (1978) dochodzą do wniosku, że „czynnikiem wyznaczającym styl komunikowania się człowieka jest między innymi to, jaką wartość w jego systemie wiedzy zajmuje własna osoba oraz inni ludzie” (tamże s. 187). Dalej autorki stwierdzają, że jeżeli własna osoba zajmuje wyższą pozycję w hierarchii wartości niż inni ludzie, to jednostka taka będzie przedkładała własne potrzeby i zamierzenia nad potrzeby, pragnienia, oczekiwania innego człowieka. Własna osoba i osobiste zainteresowanie pozostaną w centrum zainteresowania, natomiast to, co się odnosi do innych osób, będzie spychane na drugi plan, będzie mniej ważne. Grzesiuk i Trzebińska taki sposób zachowania, w którym własną osobę wyżej wartościuje się niż innych ludzi, nazywają zachowaniem niepartnerskim².

Odmienna sytuacja jest wtedy, gdy własna osoba zajmuje niższą pozycję w hierarchii wartości niż inne osoby. Kiedy potrzeby, dążenia i uczucia innych są ważniejsze, można faktycznie mówić o zachowaniach altruistycznych.

Identyczne stanowisko prezentuje Jarymowicz (1979), która uważa, że pomoc potrzebującej osobie uzależniona jest od tego, jakie miejsce ta osoba (obiekt zewnętrzny) zajmuje w hierarchii wartości podmiotu. „Im wyższe miejsce w tej hierarchii (im większą wartość dla podmiotu stanowi dany obiekt), tym większa motywacja do zmiany niepożądanego stanu obiektu na taki stan, który pociągałby za sobą nie tylko ochronę, lecz i rozwój obiektu, osiągnięcie stanu lepszego niż zwykłego, normalnego” (tamże s. 28). W innym miejscu Jarymowicz (1979) na postawione pytanie o czynniki hamujące bądź uaktywniające prospołeczne działanie odpowiada, że w procesie socjalizacji kształtuje się w osobo-

² W kontekście rozważań niniejszej pracy bardziej adekwatne byłoby określenie takiego zachowania niealtruistycznym lub wprost egocentrycznym.

wości człowieka system wartości, w którym pojęcia takie, jak „człowiek”, „społeczeństwo” zajmują wysoką pozycję.

Rokeach (1968b), omawiając prezentowaną przez siebie koncepcję wartości, wspomina o tym, że każda wartość może mieć „charakter personalny” bądź „społeczny”. Niektórzy autorzy (Scheibe, Londry 1984) wartości personalne nazywają po prostu egocentrycznymi bądź skoncentrowanymi na sobie (*self oriented*), natomiast wartości społeczne, wyodrębnione przez Rokeacha, altruistycznymi. Scheibe i Londry (1984) spośród wartości finalnych do wartości altruistycznych zaliczają takie, jak: bezpieczeństwo narodowe, dojrzała miłość, mądrość, pokój na świecie, prawdziwa przyjaźń, równość ludzi, zabezpieczenie bytu dla rodziny. Spośród wartości instrumentalnych: gotowość kochania, grzeczność, lojalność, odpowiedzialność, posłuszeństwo, uczciwość, czynność, wyrozumiałość (jw. s.13; por. także Kościuch 1984).

Staub (1978 s. 60) stwierdza, że te osoby, które wysoko cenią takie wartości prospołeczne, jak pomoc czy równość, okazują się w życiu społecznym bardziej pomocne niż inne. Jeżeli osoba ceni wartości, które są w konflikcie z wartościami altruistycznymi, np. wysoko preferuje ambicje, to należy oczekiwać, że w życiu społecznym będzie wykazywała znacznie mniejszą tendencję do niesienia pomocy innym. Osoby altruistyczne wykazują wysokie poczucie odpowiedzialności za innych i nie stosują mechanizmów manipulacji. Badania nad preferencją wartości przez altruistów prowadził McDonald (por. Krebs 1970). W tym celu stosował test Allporta, Vernona i Lindzey'a znany w Polsce jako Zeszyt Postaw Wartościujących. W badaniach tych okazało się, że altruści preferują wartości społeczne i religijne, a mało zaś cenią wartości ekonomiczne i polityczne.

Prezentowane analizy teoretyczne i dotychczasowe badania empiryczne nie dają jednoznacznej odpowiedzi na temat związku zachowań prospołecznych z preferencją wartości. Tak więc relacja między tymi zmiennymi jest nadal problemem otwartym prowokującym do dalszych badań. W prezentowanym artykule postawiono jako problem do rozwiązania ustalenie zależności między poziomem altruizmu a preferencją wartości. Przy czym, w badaniu altruizmu wykorzystano typologię Karyłowskiego (1982a), która rozróżnia altruizm endocentryczny i egzocentryczny, natomiast hierarchię wartości badano testem Rokeacha uwzględniającym 18 wartości finalnych i 18 wartości instrumentalnych. Podjęte w opracowaniu zadania bardziej szczegółowo precyzują następujące pytania: 1. Czy istnieją różnice w preferencji wartości między altruistami egzo- czy endocentrycznymi a osobami o niższym poziomie altruizmu?; 2. Czy istnieją różnice w preferencji wartości między altruistami egzocentrycznymi i endocentrycznymi?; 3. Czy istnieje układ wartości, który okazałby się specyficzny dla którejś z wyodrębnionych grup?

II. METODY I PRÓBKA

W badaniach zastosowano następujące metody: Kwestionariusz Altruizmu (A-N), Kwestionariusz Endo- Egzocentryzmu Moralnego (KEEM) oraz Kwestionariusz Wartości.

Dwie pierwsze metody służyły do typologizacji w zakresie altruizmu i do dokonania selekcji osób badanych reprezentujących poszczególne typy altruizmu, trzecia metoda badała hierarchię wartości.

Kwestionariusz Altruizmu (A-N) – metody tej użyto do pomiaru poziomu altruizmu (por. Śliwak 1988, 1993a; Śliwak, Król 1989-1990; Śliwak, Leszczuk 1994). Kwestionariusz pozwala ocenić gotowość do bezinteresownego działania na rzecz innych ludzi bez oczekiwania zewnętrznych wzmoceń. Kwestionariusz A-N składa się z dwóch części. Pierwsza zawiera 9 opowiadań i do każdego opowiadania dołączono zestaw 6 gotowych odpowiedzi wyrażających różne nasilenia postawy altruistycznej (bądź niealtruistycznej). Część druga zawiera 8 opowiadań. Zadaniem osoby badanej jest wyrażenie opinii na 7-stopniowej skali, na ile zgadza się lub nie zgadza się z decyzją podjętą przez bohatera opowiadania. Wynik ogólny jest łączną sumą punktów uzyskanych przez osobę badaną w części pierwszej oraz drugiej i mieści się w przedziale od 17 do 110 pkt. Trafność kwestionariusza sprawdzano odwołując się do oceny sędziów kompetentnych, którzy dokonali logicznej analizy treści kwestionariusza. Kryterium dla oceny sędziów była przyjęta przez autora definicja altruizmu. Rzetelność sprawdzono metodą dwukrotnego badania tej samej grupy osób (N=65) w odstępie 14 dni. Współczynnik korelacji (r Pearsona) dla całej skali wynosi .86, dla części pierwszej .87, a dla drugiej .75. Uzyskane współczynniki korelacji przemawiają za tym, że Kwestionariusz A-N w stopniu zadowalającym spełnia wymagania rzetelności.

Kwestionariusz Endo- Egzocentryzmu Moralnego (KEEM) – zastosowano do pomiaru różnic indywidualnych w zakresie względnej przewagi motywacji endo- lub egzocentrycznej w regulacji zachowań prospołecznych. Autorami testu są Karyłowski, Górska, Wasiak (por. Karyłowski 1982a, 1982c; por. także Śliwak 1993a). KEEM składa się z siedmiu krótkich opowiadań³, mówiących o osobie, która znalazła się w sytuacji dylematu moralnego. Osoba ta musi podjąć decyzję czy ma udzielić, czy nie udzielić pomocy potrzebującemu człowiekowi, a jeżeli udzieli jej, to jakimi motywami

³ W tych badaniach zrezygnowano z dwóch opowiadań (1, 7), bowiem badania sondażowe pokazały, że opowiadanie 1 słabo różnicowało badane osoby (zdecydowana większość osób dawała odpowiedzi tylko egzocentryczne). Ostatnie (7) opowiadanie lokalizowało akcję w Warszawie i nie nadawało się do badań osób spoza stolicy.

się kieruje. W tym celu pod każdym z opowiadań umieszczono 24 człony, które argumentują za udzieleniem pomocy (12 członów) lub przeciw (12 członów). Wśród argumentów za udzieleniem pomocy 6 z nich odzwierciedla motywację egzocentryczną (egzocentryzm moralny), drugie 6 argumentów mówi o motywacji endocentrycznej (endocentryzm moralny). Argumenty przeciwko udzieleniu pomocy umieszczone są zawsze z jednej strony arkusza i stanowią pozycje buforowe (niediagnostyczne). Zadaniem osoby badanej jest, w przypadku każdego z opowiadań, wybranie z listy 24 członów od 5 do 10 tych członów, które najprawdopodobniej wybrałaby jako najlepiej oddające jej myśli i uczucia w danej sytuacji. Wskaźnik liczbowy endo- egzocentryzmu moralnego obliczono w ten sposób, że dla poszczególnych osób, biorąc pod uwagę wszystkie opowiadania, ustalono proporcję odpowiedzi endo- i egzocentrycznych. Przewaga odpowiedzi jednego lub drugiego rodzaju decyduje o tym, że dana osoba zaliczana jest do typu endo- bądź egzocentrycznego⁴.

Autorzy testu KEEM zdecydowali się mierzyć endo- egzocentryzm jako pojedynczą zmienną dwubiegunową, a nie dwie zmienne jednobiegunowe. Pociąga to za sobą tę konsekwencję, że KEEM może być sensownie stosowany jedynie w stosunku do osób, o których już skądinąd wiadomo, że zdolne są do bezinteresownych działań na rzecz innych ludzi (por. Karyłowski 1982a s. 30, 35). Fakt ten tłumaczy zastosowanie pierwszej metody, czyli Kwestionariusza A-N do pomiaru poziomu altruizmu. Rzetelność testu KEEM wynosi .65 (N=120). Według Karyłowskiego (1982a s. 47) jako argument na rzecz trafności narzędzia można uznać jego niezbyt wysoką, ale istotną korelację z Testem Egocentryzmu Skojarzeniowego (por. Szustrowa 1972, 1976) mierzącego koncentrację na sobie ($r=.37$, N=53).

K w e s t i o n a r i u s z W a r t o ś c i – M. Rokeacha⁵ – uchodzi za jedną z najprostszych, ale zarazem najlepiej opracowanych pod względem statystycznym metod badania wartości. Teoretyczne podstawy, na których zbudowany jest kwestionariusz, zaczerpnięte są z teorii Milтона Rokeacha (1968a; 1968b; 1968c; 1973). Twierdzi on, że ludzkie wartości bazują na pięciu założeniach: 1. Liczba wszystkich wartości, które osoba posiada, jest stosunkowo mała; 2. Wszystkie osoby cenią te same wartości, tyle, że w różnym stopniu;

⁴ Karyłowski oblicza wskaźnik endo- egzocentryzmu moralnego posługując się wynikami przeliczonymi (por. 1982a s. 33-34; 1982b s. 76).

⁵ Skalę Wartości Rokeacha można, chyba bez żadnej przesady, uznać za jedną z najpopularniejszych metod badania wartości. Świadczą o tym liczne doniesienia w literaturze angielskojęzycznej na temat badań prowadzonych tą skalą (por. Feather 1971, 1974, 1975; Okanes 1974; Rim 1983; Steibe, McCarrey 1982; Tan, Kundrat 1976; Furnham 1984). W polskiej literaturze psychologicznej, wydaje się, metoda ta znajduje znacznie mniejsze zainteresowanie, odnotować tu można prace Kościucha (1984), Brzozowskiego (1989), Śliwaka (1988).

3. Wartości zorganizowane są w systemy; 4. Wartości związane są z kulturą, osobowością oraz społeczeństwem i jego instytucjami, takimi jak: szkoła, kościół itp.; 5. Wartości ujawniają się we wszystkich zjawiskach psychicznych (por. także Blomquist, Cruise, Cruise 1980; Thornburg, Thornburg, Ellis-Schwabe 1984).

Rokeach na podstawie szeregu studiów wyróżnił dwie grupy wartości: ostateczne (*terminal*) wskazujące na najwyższe, ostateczne cele dążeń ludzkich oraz instrumentalne (*instrumental*) – określające, jakie sposoby zachowania jednostka preferuje. Mówiąc inaczej, dokonał zróżnicowania między wartościami reprezentującymi środki i cele (por. także Cochrane, Rokeach 1970; Beech, Schoeppe 1974).

Zadanie badanej osoby polega na uporządkowaniu 18 wartości ostatecznych i 18 wartości instrumentalnych od najważniejszej do najmniej ważnej dla niej i wpisaniu odpowiedniej rangi przy danej wartości. Wartość najważniejsza otrzymuje rangę 1, a następnie zostaje skreślona z listy.

Rokeach analizował stałość każdej wartości (rzetelność testu) metodą test–retest (N=250) i uzyskał dla wartości ostatecznych współczynniki wahające się od .51 do .88, a dla wartości instrumentalnych od .45 do .70 (por. Rokeach 1973 s. 28).

W niniejszych badaniach posłużono się kwestionariuszem, którego tłumaczenia na język polski, z wersji G⁶, dokonał – za zgodą autora testu – J. Łucki.

Badaniami objęto osoby głównie z terenów Lublina, Warszawy, Łodzi, Kielc, Radomia i Krakowa. Przebadano 226 osób (53,1% kobiet i 46,9% mężczyzn) w wieku od 23 do 33 lat (M=26,7; SD=2,24)⁷. Największy procent (45,1%) stanowią osoby w przedziale wiekowym 23-25 lat. Wykształcenie badanych przedstawia się następująco: 47,8% to osoby ze średnim wykształceniem, 52,8% z wyższym. Wstępnie zdecydowano, że badaniami obejmie się osoby, które mają co najmniej średnie wykształcenie.

⁶ Rokeach, zbierając doświadczenia z kolejnych badań, modyfikował swoją metodę. W konsekwencji powstało kilka wersji kwestionariusza, które w literaturze oznaczane są kolejnymi literami alfabetu A, B, C... Najnowszą wersją Kwestionariusza Wartości jest Forma G, w której dokonano drobnych zmian zastępując wartość „szczęście” wartością „zdrowie”, a wartość „radość” wartością „lojalność” (por. Robinson, Shaver, Wrightsman 1991 s. 674).

⁷ Jak wynika z literatury przedmiotu na zmienną altruizmu ma wpływ zmienna aprobaty społecznej. W związku z tym w prowadzonych tu analizach nie uwzględniono tych osób badanych, które w Kwestionariuszu Aprobata Społecznej (KAS) uzyskały wyniki powyżej 7 stena i poniżej 3 stena (por. Drwał, Wilczyńska 1980, także Śliwak 1988).

III. ANALIZA WYNIKÓW

Analizę wyników rozpoczęto od wyodrębnienia grup, by potem poszukiwać różnic międzygrupowych w hierarchii wartości.

1. *Wyodrębnianie grup różniących się poziomem altruizmu*

Przeprowadzony podział badanych osób na grupy ma charakter dwustopniowy. W pierwszym etapie wyodrębniono grupę osób altruistycznych i grupę kontrolną – o niskim poziomie altruizmu; umownie nazywaną też grupą niealtruistyczną. W drugim etapie spośród altruistów wyłoniono grupy, które różnią się motywacją podejmowania zachowań prospołecznych.

Zasada wyodrębniania grup altruistycznej i kontrolnej przedstawia się następująco. W I części Kwestionariusza A-N odpowiedzi wskazujące na zachowania altruistyczne były punktowane od 4 do 6, a w części II od 5 do 7, natomiast wskazujące na zachowania niealtruistyczne w I i II części od 1 do 3. Tak więc w obu częściach Kwestionariusza łącznie możliwe do uzyskania wyniki mieszczą się w przedziale od 17 do 110 pkt. Przy czym, wyniki świadczące o przewadze zachowań altruistycznych układają się w przedziale od 76 do 110 pkt. Wyniki wskazujące na przewagę zachowań niealtruistycznych to przedział od 17 do 48 pkt. Powyższe przedziały (dla całego Kwestionariusza) są podstawą wyodrębniania grup eksperymentalnych w I etapie. W prezentowanych badaniach najniższy wynik uzyskany przez badane osoby wynosił 50 pkt., najwyższy 106 pkt. Najliczniejsza grupa respondentów mieściła się w przedziale 76-84 pkt. (30,1%), najmniej liczna w przedziale 103-110 pkt. (1,3%).

Osoby, które w obu częściach Kwestionariusza A-N łącznie uzyskały wyniki 76 pkt. i powyżej, a więc wskazujące na przewagę zachowań altruistycznych, zaklasyfikowano do grupy A, takich osób było 146. Natomiast osoby, które uzyskały wyniki poniżej 76 pkt. stanowiły grupę kontrolną N (niski poziom altruizmu) i było ich 80⁸, tj. 40 kobiet i 40 mężczyzn.

Średni wynik dla altruistów (A) wynosi $M=86,41$; $SD=6,30$; dla kobiet $M=85,36$; $SD=5,44$; dla mężczyzn $M=87,68$; $SD=7,00$. Dla grupy kontrolnej (N) $M=67,41$; $SD=6,16$, w tym dla kobiet $M=68,55$; $SD=6,04$, a dla mężczyzn $M=67,43$; $SD=6,25$.

⁸ W badanej populacji nie uzyskano wyników wskazujących na wyraźne zachowania niealtruistyczne, tj. wyników z przedziału 17-48 pkt.

2. Wyodrębnianie grup o różnym typie motywacji altruizmu

Drugi etap wyodrębniania polegał na wyłonieniu spośród altruistów osób o przewadze zachowań endocentrycznych (dalej używany będzie symbol AD) i egzocentrycznych (symbol AG). Dokonano tego za pomocą Kwestionariusza KEEM. Za kryterium rozstrzygające przynależność do grupy AD bądź AG przyjęto bezwzględną przewagę odpowiedzi określonego typu, tzn. endo- lub egzocentrycznych. Zatem do grupy AD zaklasyfikowano te osoby, które w obliczonej proporcji odpowiedzi endo- i egzocentrycznych uzyskały bezwzględną przewagę odpowiedzi endocentrycznych, zaś do grupy AG zaliczono te osoby, gdzie wyniki wskazywały na bezwzględną przewagę odpowiedzi typu egzocentrycznego. Teoretycznie, możliwy do uzyskania liczbowy wskaźnik endo- i egzocentryzmu zawiera się w przedziale od 0.00 do 1.00. Wysokie wyniki wskazują na przewagę odpowiedzi egzocentrycznych, niskie endocentrycznych. W naszych badaniach najniższy wskaźnik endocentryzmu wynosił .13, najwyższy .49, natomiast w przypadku egzocentryzmu rozpiętość wyników wahała się od .54 do 1.00. Zidentyfikowano 60 osób endocentrycznych i 86 osób egzocentrycznych. Z kolei, z wyżej wymienionych grup zasadniczych wyodrębniono podgrupy endocentrycznych kobiet (ADkk) N=30 i mężczyzn (ADmm) N=30 oraz egzocentrycznych kobiet (AGkk) N=50 (58,2%) i egzocentrycznych mężczyzn (AGmm) N=36 (41,8%). Średnie wyniki tak wyodrębnionych grup w Kwestionariuszu KEEM przedstawiają się następująco: altruści endocentryczni M=.42, w tym kobiety M=.41 i mężczyźni M=.41. W grupie egzocentrycznej uzyskano średni wynik M=.67, dla kobiet M=.67, a dla mężczyzn M=.68.

3. Charakterystyka hierarchii wartości wyodrębnionych grup

Interpretacja psychologiczna wyników zmierzać będzie do odpowiedzi na pytanie: jaki jest psychologiczny obraz powiązań altruizmu i hierarchii wartości? Biorąc pod uwagę wyniki poszczególnych wartości, wyrażone w medianach i rangach (por. tab. 1), istotne statystycznie różnice międzygrupowe⁹ (por. tab. 2) oraz procentowe rozkłady poszczególnych wartości (por. tab. 3)¹⁰, omówione zostaną wartości najważniejsze i najbardziej charakterystyczne dla poszcze-

⁹ Dla oceny istotności różnic zastosowano test D Kołmogorowa – Smirnowa (por. Claus, Ebner 1972 s. 248).

¹⁰ Procentowe rozkłady wyników uwzględniają podział na dwa zakresy; wyników wysokich (rangi 1-6) i niskich (rangi 13-18). Dla większej przejrzystości w tabelach nie uwzględniono zakresu średniego wyników. W interpretacji skoncentrowano się tylko na rangach wysokich i niskich.

gólnych grup eksperymentalnych, najpierw w zakresie wartości finalnych, następnie instrumentalnych.

a) Wartości finalne

Grupa AD. Na czele hierarchii w tej grupie znajdują się kolejno takie wartości, jak: „zbawienie”, „zdrowie”, „pokój na świecie”, „mądrość”, „prawdziwa przyjaźń” i „bezpieczeństwo narodowe”. Na uwagę zasługują także wyniki tych wartości, które ulokowały się niżej w hierarchii, a ich preferencja w stosunku do pozostałych grup jest istotnie różna. Takimi wartościami w grupie AD okazują się: „przyjemność życia”, „równość ludzi”, „wygodne życie”, „uznanie społeczne”. W podgrupie mężczyzn ujawniła się dodatkowo „dojrzała miłość”.

Pierwsze miejsce zbawienia w hierarchii wartości świadczy o tym, że religia zajmuje ważne miejsce w życiu tych osób. Zbawienie w religii chrześcijańskiej nieodłącznie związane jest z podejmowaniem wysiłku i poświęcenia. Nie można również osiągnąć zbawienia odrzucając przykazanie miłości bliźniego. Ten kontekst upoważnia do wniosku, że reprezentanci grupy AD charakteryzują się prawdopodobnie wyższą gotowością do podjęcia trudu i wyrzeczeń w codziennym życiu oraz otwartością i wrażliwością na sprawy i potrzeby innych ludzi¹¹.

Drugą pozycję w hierarchii grupy AD zajmuje wartość „zdrowie”. Wartość ta zajmuje wysokie czy nawet bardzo wysokie miejsce we wszystkich badanych grupach zasadniczych, jak również w podgrupach kobiet i mężczyzn. Przywiązywanie dużej wagi do sprawności fizycznej i umysłowej przez ogół badanych wydaje się czymś wprost naturalnym, jeżeli weźmie się pod uwagę, że badane były osoby młode (do 35 lat). Można zatem przypuszczać, że uzyskany wysoki status tej wartości względem pozostałych w hierarchii jest odbiciem powszechnego stosunku ludzi młodych do zdrowia.

Na trzecim miejscu w hierarchii grupy AD znajduje się wartość „pokój na świecie”. Badani, wysoko oceniając świat wolny od nieszczęść, różnego rodzaju konfliktów, wojen niosących ze sobą krzywdę i cierpienie innych ludzi, dowodzą, że bliskie i ważne są im sprawy społeczne. Troska o innych ludzi wydaje się być prawie równie ważna jak bardziej indywidualny cel, jakim jest zdrowie.

¹¹ Zgodnie z koncepcją Rokeacha (1973), funkcją systemu wartości jest regulacja zachowania w tym sensie, że stanowi on wyuczoną organizację reguł rozwiązywania konfliktów, a wybór zachowania w sytuacji trudnej jest zgodny z wartością zajmującą wyższą pozycję w systemie. Natomiast Allport, pisząc o wynikach osiągniętych za pomocą Studium Wartości, mówi, że „Ludzie o pewnych określonych systemach zainteresowań, które są mierzone za pomocą testów [...] rzeczywiście w codziennym życiu z a c h o w u j ą s i ę (podkreślenie J. Ś.) w sposób uderzająco zgodny z wynikami tych badań” (por. Allport 1964 s. 19-20).

Tabela 1. Mediany i rangi uzyskane przez poszczególne grupy w preferencji wartości finalnych.

Grupy	AD		AG		N		AD (kobiety)		AG (kobiety)		N (kobiety)		AD (mężczyźni)		AG (mężczyźni)		N (mężczyźni)	
	Me	R	Me	R	Me	R	Me	R	Me	R	Me	R	Me	R	Me	R	Me	R
Wartości finalne																		
1. Bezpieczeństwo narodowe	7.21	6	8.25	11	11.67	14	8.50	8.5	8.50	11	11.50	14	6.50	5.5	8.10	9	12.00	14
2. Dojrzała miłość	8.90	10	6.36	4	6.50	3	8.50	8.5	5.50	3	5.83	3	9.00	9	8.17	10	7.17	5
3. Mądrość	6.50	4	4.60	2	6.07	2	7.50	5.5	4.93	2	5.50	2	5.70	2	4.28	2	6.17	3
4. Piękno świata	11.94	14	12.32	13	12.30	16	11.90	14	12.21	13	13.75	15	12.00	14	12.25	13	11.00	12
5. Pokój na świecie	5.83	3	6.72	6	8.83	9	5.75	3	6.00	5	6.50	4.5	6.00	3	6.50	5.5	8.75	7
6. Prawdziwa przyjaźń	7.00	5	7.50	9	9.30	10	9.00	10	8.00	9	8.50	9	6.21	4	7.10	7	9.50	9
7. Przyjemność życia	14.75	16.5	14.58	15	10.50	12	14.50	16	13.75	15	10.83	12	15.17	16	15.50	16	10.17	10
8. Równość ludzi	8.75	8.5	9.94	12	11.70	15	9.25	11	10.88	12	11.00	13	8.00	7	8.36	11	12.83	16
9. Sukcesy życiowe	14.07	15	14.64	16	8.40	8	14.83	17	15.50	17	14.50	17.5	12.50	15	14.00	15	11.50	13
10. Szacunek dla siebie	8.75	8.5	8.00	10	8.33	7	7.17	4	7.36	8	7.50	6.5	10.00	12	9.25	12	9.30	8
11. Uznanie społeczne	10.70	13	13.58	14	11.00	13	10.25	13	13.07	14	9.75	11	11.13	13	13.94	14	12.25	15
12. Wewnętrzny spokój i harmonia	8.93	11	7.00	7	7.38	5	7.50	5.5	6.79	6	6.50	4.5	9.30	10	7.21	8	8.50	6
13. Wolność osobista	8.50	7	6.50	5	6.83	4	7.75	7	7.00	7	7.50	6.5	8.83	8	6.33	4	5.83	2
14. Wygodne życie	16.89	18	16.54	18	14.00	18	17.30	18	16.63	18	14.50	17.5	16.94	18	16.72	18	13.30	17
15. Zabezpieczenie bytu dla rodziny	9.75	12	7.39	8	7.50	6	9.50	12	8.17	10	8.17	8	9.83	11	6.50	5.5	6.50	4
16. Zbawienie	2.70	1	1.00	1	10.00	11	3.00	2	2.83	1	9.00	10	2.50	1	1.22	1	10.50	11
17. Zdrowie	4.63	2	5.75	3	3.50	1	2.83	1	5.70	4	3.83	1	6.50	5.5	5.83	3	3.33	1
18. Życie pełne wrażeń	14.75	16.5	15.63	17	13.72	17	13.93	15	15.30	16	13.90	16	15.33	17	16.00	17	13.50	18

AD – altruści endocentryczni Me – mediana
AG – altruści egzocentryczni R – rangi
N – niski poziom altruizmu

Tabela 2. Różnice w preferencji wartości finalnych wyodrębnionych grup.

Wartości finalne	Grupy zasadnicze			Kobiety			Mężczyźni		
	AD:N	AG:N	AD:AG	AD:N	AG:N	AD:AG	AD:N	AG:N	AD:AG
	D	D	D	D	D	D	D	D	D
1. Bezpieczeństwo narodowe	.225	.203	.103	.142	.175	.100	.308	.281	.150
2. Dojrzała miłość	.200	.091	.197	.283	.130	.333*	.158	.086	.139
3. Mądrość	.121	.155	.205	.167	.085	.247	.192	.256	.189
4. Piękno świata	.146	.113	.094	.175	.185	.093	.167	.289	.206
5. Pokój na świecie	.296**	.210	.133	.250	.155	.140	.367*	.344*	.167
6. Prawdziwa przyjaźń	.175	.125	.132	.100	.145	.160	.375*	.231	.194
7. Przyjemność życia	.396***	.356***	.070	.350*	.275	.113	.467***	.519***	.094
8. Równość ludzi	.250*	.199	.103	.225	.075	.193	.342*	.397**	.100
9. Sukcesy życiowe	.133	.248*	.167	.108	.135	.127	.233	.389**	.250
10. Szacunek dla siebie	.050	.083	.119	.083	.185	.147	.158	.158	.117
11. Uznanie społeczne	.154	.267*	.340**	.125	.315*	.340*	.233	.247	.389*
12. Wewnętrzny spokój i harmonia	.129	.122	.213	.133	.100	.187	.158	.172	.256
13. Wolność osobista	.167	.155	.184	.167	.180	.187	.233	.192	.228
14. Wygodne życie	.287**	.289**	.083	.258	.265	.127	.358*	.386**	.078
15. Zabezpieczenie bytu dla rodziny	.229	.068	.179	.258	.085	.173	.258	.214	.256
16. Zbawienie	.408***	.384***	.173	.408**	.290*	.133	.417**	.536***	.295
17. Zdrowie	.100	.174	.140	.092	.220	.287	.233	.247	.106
18. Życie pełne wrażeń	.187	.285**	.181	.150	.235	.293	.267	.350**	.144

* - .05 AD – altruści endocentryczni
** - .01 AG – altruści egzocentryczni
*** - .001 N – niski poziom altruizmu

Tabela 3. Procentowy rozkład wyników w preferencji wartości finalnych w poszczególnych grupach.

Grupy	AD		AG		N		AD (kobiety)		AG (kobiety)		N (kobiety)		AD (mężczyźni)		AG (mężczyźni)		N (mężczyźni)	
	W	N	W	N	W	N	W	N	W	N	W	N	W	N	W	N	W	N
1. Bezpieczeństwo narodowe	41.7	30.0	40.7	30.2	28.8	43.8	33.3	40.0	40.0	38.0	32.5	40.0	50.0	20.0	41.7	19.4	25.0	47.5
2. Dojrzała miłość	31.7	31.7	51.2	18.6	50.0	25.0	26.7	30.0	60.0	18.0	55.0	22.5	36.7	33.3	38.9	19.4	45.0	27.5
3. Mądrość	50.0	6.7	64.0	13.5	53.8	11.3	36.7	10.0	60.0	6.0	52.5	10.0	63.3	3.3	69.4	0.0	55.0	12.5
4. Piękno świata	15.0	41.7	10.5	46.5	17.5	48.8	16.7	40.0	14.0	46.0	10.0	57.5	13.3	43.3	5.6	47.2	25.0	40.0
5. Pokój na świecie	56.7	6.7	41.9	12.8	36.3	27.5	60.0	10.0	56.0	18.0	50.0	27.5	53.3	3.3	50.0	5.6	22.5	27.5
6. Prawdziwa przyjaźń	45.0	20.0	37.2	12.8	30.0	25.0	33.3	30.0	34.0	14.0	35.0	20.0	56.7	10.0	41.7	11.1	25.0	25.0
7. Przyjemność życia	6.7	73.3	14.7	66.3	16.3	33.8	10.0	70.0	8.0	60.0	17.5	35.0	3.3	76.7	0.0	75.0	15.0	32.5
8. Równość ludzi	31.7	20.0	26.7	25.6	18.8	45.0	36.7	20.0	26.0	34.0	20.0	37.5	26.7	20.0	27.8	13.9	17.5	52.5
9. Sukcesy życiowe	10.0	60.0	12.3	76.7	31.3	33.8	6.7	70.0	4.0	78.0	42.5	22.5	13.3	50.0	0.0	75.0	20.0	45.0
10. Szacunek dla siebie	36.7	25.0	36.1	16.3	37.5	20.0	46.7	16.7	38.0	4.0	42.5	22.5	26.7	33.3	33.3	33.3	32.5	17.5
11. Uznanie społeczne	23.3	30.0	17.0	64.0	22.5	40.0	30.0	26.7	6.0	58.0	17.5	32.5	16.7	33.3	8.3	72.2	27.5	47.5
12. Wewnętrzny spokój i harmonia	30.0	21.7	41.9	10.5	41.3	17.5	36.7	16.7	46.0	10.0	50.0	15.0	23.3	26.7	36.1	11.1	32.5	20.0
13. Wolność osobista	35.0	18.3	50.0	19.3	47.5	13.8	33.3	16.7	48.0	10.0	40.0	12.5	36.7	20.0	52.8	8.3	55.0	15.0
14. Wygodne życie	5.0	81.7	2.3	82.6	15.0	62.5	3.3	76.7	2.0	78.0	7.5	65.0	6.7	86.7	2.8	88.9	22.5	60.0
15. Zabezpieczenie bytu dla rodziny	36.7	25.0	40.7	16.3	45.0	11.3	36.7	26.7	34.0	14.0	40.0	12.5	36.7	23.3	50.0	19.4	50.0	10.0
16. Zbawienie	75.0	18.3	73.3	15.1	37.5	40.0	63.3	20.0	64.0	18.0	40.0	32.5	76.7	16.7	86.1	11.1	35.0	47.5
17. Zdrowie	65.0	6.7	57.0	5.8	70.0	3.8	80.0	0.0	58.0	8.0	75.0	5.0	50.0	13.3	55.6	2.8	40.0	2.5
18. Życie pełne wrażeń	6.7	78.3	1.2	83.7	11.3	62.5	3.3	80.0	2.0	84.0	5.0	70.0	10.0	76.7	0.0	86.1	17.5	55.0

Kryterium wyodrębnienia wyników wysokich (W) i niskich (N)

Rangi 1, 2, 3, 4, 5, 6, – pozycja wysoka

Rangi 13, 14, 15, 16, 17, 18, – pozycja niska

AD – altruści endocentryczni

AG – altruści egzocentryczni

N – niski poziom altruizmu

W grupie AD aż 56.7% osób umieszcza „pokój na świecie” na wysokich pozycjach, podczas gdy w grupie N czyni to tylko 36.3% badanych. Taki rozkład wyników jest przyczyną bardzo istotnych różnic między tymi grupami w preferencji tej wartości.

O preferencji wartości „mądrość” w grupie AD można powiedzieć, że zajmuje dopiero czwartą pozycję, gdyż w grupach AG i N „mądrość” oceniana jest wyżej. W preferencji tej wartości dookreślonej przez Rokeacha jako dojrzałe rozumienie życia, dojrzałe rozumienie świata i spraw na nim się dziejących, odnotowuje się różnicę zbliżoną do istniejącej między grupami AG i AD. Różnica ta, szczególnie ważna w aspekcie problemu postawionego w pracy, świadczy o tym, iż osoby z grupy AD w stosunku do osób z grupy AG charakteryzują się mniej dojrzałym rozumieniem życia i świata.

Następnymi wartościami, które znalazły się w pierwszej szóstce hierarchii, a więc na pozycjach wysokich, są „prawdziwa przyjaźń” i „bezpieczeństwo narodowe”. Dotyczy to głównie grupy AD, w grupach AG i N wartości te ulokowały się na dalszych miejscach. Można zatem wnioskować, że osoby z grupy AD charakteryzują się dobrymi kontaktami koleżeńskimi i relacjami interpersonalnymi. Szczególnie właściwość ta wydaje się prawdziwa w odniesieniu do mężczyzn tej grupy. Natomiast „bezpieczeństwo narodowe” – analizowane w kontekście wysokiej oceny wartości „pokój na świecie” – potwierdza, jak to wykazano przy okazji analizy wartości „zbawienie”, dużą troskę osób z grupy AD o sprawy społeczne, sprawy innych ludzi.

„Przyjemność życia” i „wygodne życie” to wartości, które zajmują końcowe pozycje w hierarchii grupy AD. Wartość „przyjemność życia”, którą Rokeach opisuje jako życie bez nadmiernego pośpiechu, życie, w którym realizuje się własne upodobania, znajduje się na przedostatnim miejscu w grupie AD (73.3% wyników w dolnym przedziale hierarchii), natomiast w grupie N uplasowała się w środkowym przedziale (tylko 33.8% wyników w dolnym przedziale hierarchii). Ten sposób preferencji daje bardzo istotną różnicę między tymi grupami.

Podobną, ze względu na swoją treść, wartością do opisanej powyżej jest „wygodne życie” dookreślone jako życie, w którym niczego nie brakuje, a więc dostatnie życie. Wprawdzie wartość ta znajduje się na ostatnim miejscu w hierarchii wszystkich trzech grup, ale okazuje się, że mediana grupy N jest znacznie niższa niż w grupie AD (por. też rozkład procentowy wyników). Oznacza to, że szukanie przyjemności w życiu, realizowanie tylko własnych upodobań, szukanie dostatniego, wygodnego życia są najmniej charakterystyczne dla osób z grupy AD.

Bardzo duże zróżnicowanie międzygrupowe obserwuje się w przypadku preferencji wartości „uznanie społeczne”. Wprawdzie wartość ta zajmuje w hierarchii grupy AD odległą trzynastą pozycję (30.0% ocen na pozycjach niskich),

ale okazuje się, że w stosunku do grupy AG (aż 64.0% ocen na pozycjach niskich) jest istotnie wyżej wartościowana ($P < .001$). Zauważona różnica między tymi grupami ma swoją szczególną wagę w aspekcie problemu postawionego do rozwiązania w niniejszej pracy. Stwierdzona różnica w preferencji „uznania społecznego” oznaczałaby, że dla przedstawicieli grupy AD szacunek i uznanie innych, a więc coś co można by uznać za nagrodę, choćby tylko wewnętrzną, to wartość znacznie ważniejsza niż dla osób reprezentujących grupę AG.

Wartością, która wyżej oceniana jest przez grupę AD niż przez grupę AG, a szczególnie grupę N, jest „równość ludzi”. Potwierdzałoby to wcześniej wyciągnięte wnioski, że osoby reprezentujące grupę AD charakteryzuje duża troska o innych ludzi (por. preferencje wartości „zbawienie”, „pokój na świecie”, „prawdziwa przyjaźń”). Wyższa preferencja równości ludzi upoważnia do uzupełnienia charakterystyki osób z grupy AD tym, że braterstwo i równa szansa dla innych – jak rozumie tę wartość autor testu – może mieć stosunkowo wysoki wpływ na zachowanie się ludzi z tej grupy.

Analizując hierarchię wartości grupy AD nietrudno zauważyć, że w relacji do innych grup nisko oceniana jest „dojrzała miłość”. Stwierdza się różnicę istotną bądź zbliżoną do istotnej, zarówno w stosunku do grupy AG, jak i N. Podobnie wygląda sprawa w podgrupie kobiet. Szczególnie charakterystyczne dla osób z grupy AD wydaje się to, że również nisko w stosunku do grupy AG i N oceniana jest „mądrość”, czyli dojrzałe rozumienie życia i świata. W tym kontekście jednoznacznie nasuwa się wniosek, że zarówno dojrzałe rozumienie życia, jak i pewien aspekt dojrzałego życia, jakim jest niewątpliwie dojrzała miłość, odgrywają w grupie AD znacznie mniejszą rolę i mogą mieć znacznie mniejszy wpływ na zachowanie niż w dwóch pozostałych grupach, a szczególnie w grupie AG.

Grupa AG. Na wysokich pozycjach w hierarchii tej grupy znalazły się w kolejności następujące wartości: „zbawienie”, „mądrość”, „zdrowie”, „dojrzała miłość”, „wolność osobista” i „pokój na świecie”. Ze względu na inną niż w pozostałych grupach ocenę niektórych wartości, należałoby również zwrócić uwagę na: „przyjemność życia”, „sukcesy życiowe”, „uznanie społeczne”, „wygodne życie” i „życie pełne wrażeń”. W preferencji wartości „równość ludzi” nie ujawniła się różnica pomiędzy grupami zasadniczymi, ale różnica taka, i to bardzo istotna, jest widoczna w populacji mężczyzn.

Wartością zdecydowanie najwyżej cenioną w grupie AG jest „zbawienie”. Sytuacja zatem powtarza się jak w przypadku grupy AD. Godnym zwrócenia uwagi jest jednak fakt, że „zbawienie” uzyskało w tej grupie medianę równą jeden. Żadna inna wartość, w żadnej innej grupie, nie uzyskała tak wysokiej oceny. Świadczyć to może tylko o tym, że w codziennym życiu tych osób przejawia się bardzo mocno aspekt religijny. Można przypuszczać, że zacho-

wanie tych osób ukierunkowane jest na osiągnięcie zbawienia i życia wiecznego. Osiągnięcie celu, jakim jest zbawienie, nieodłącznie związane jest, jak o tym wcześniej wspomniano, z gotowością do wysiłku i poświęcenia, z otwartością na drugiego człowieka, na jego potrzeby, problemy, z wrażliwością na krzywdę i cierpienie. Cechy te wydają się szczególnie bliskie reprezentantom grupy AG.

Bardzo wysoko ceniona przez przedstawicieli grupy AG jest „mądrość”, zajmując drugie miejsce w hierarchii; 64.0% badanych osób z tej grupy przypisuje mądrości rangi w zakresie wyników wysokich (jedno z pierwszych sześciu miejsc w hierarchii). Oznacza to, że przedstawiciele tej grupy ujawniają odpowiedzialny, dojrzały stosunek do życia i świata. Rysem charakterystycznym dla reprezentantów grupy AG jest fakt, że oceniają „mądrość” wyżej niż grupa AD (różnica zbliżona do istotnej). Przypisywanie dużej wagi dojrzałemu stosunkowi do życia przez grupę AG znajduje jak gdyby swe potwierdzenie w równie wysokiej ocenie „dojrzałej miłości”. Te dwie wartości zdają się dopełniać ze względu na swą treść. Ich wysokie rangi w grupie AG mogą być dowodem odpowiednio wysokiej postawy życiowej.

Pomiędzy „mądrością” a „dojrzałą miłością” usytuowała się wartość „zdrowie”. Tak więc przedstawiciele grupy AG obok troski o życie wieczne wyrażają również troskę o sprawność fizyczną i umysłową. Troskę tę, jak to wcześniej wspomniano, można potraktować jako coś naturalnego dla młodego wieku, a w takim były osoby badane. Należy poza tym podkreślić, co wydaje się ważne dla charakterystyki tej grupy, iż osoby AG wyrażają troskę o swoje zdrowie w sposób najbardziej ze wszystkich grup umiarkowany.

„Wolność osobista” otrzymała piątą rangę w hierarchii grupy AG. Pomiędzy grupami nie stwierdza się różnic istotnych statystycznie, ale najwięcej wysokich rang przypisywali tej wartości przedstawiciele grupy AG (50.0%), następnie grupa N (47.5%), a najmniej grupa AD (35.0%). „Wolność osobista”, nie dość precyzyjnie dookreślona przez Rokeacha (niezależność, wolność wyboru), przez jednych badanych może być rozumiana w sposób pozytywny jako wolność podejmowania decyzji, przez innych natomiast negatywnie jako nieskrępowanie obowiązującymi w danej grupie czy społeczeństwie normami. Odwołując się do teorii Fromma można by powiedzieć, że ci pierwsi rozumieją wolność jako „wolność do”. Kościuch (1976a, 1976b) pisze, że „wolność do”, a więc do siebie, do innych ludzi zyskuje się jedynie w miłości. Bliskość w hierarchii grupy AG takich wartości, jak „zbawienie”, „mądrość” czy „dojrzała miłość” upoważnia do twierdzenia, że wartość „wolność osobista” rozumiana jest w tej grupie w pozytywnym znaczeniu i wyznacza kierunek na innych ludzi.

Wartość „pokój na świecie” zawiera w sobie takie treści, jak: zainteresowanie sprawami innych ludzi, troska o to aby z powodu wojen, konfliktów nikt

nie cierpieć krzywdy, prześladowań czy upokorzenia. W grupie AG wartość ta usytuowała się na szóstym miejscu w hierarchii, a więc nieco niżej niż w grupie AD, ale znacznie wyżej niż w grupie N (różnica zbliżona do istotnej). Na tej podstawie można wnosić, że osobom z grupy AG nie są obojętne sprawy innych ludzi dostrzegane w kontekście pokoju na świecie.

Grupa AG, podobnie jak grupa AD, bardzo nisko ocenia wartości „przyjemność życia” i „wygodne życie”. Pierwsza z wymienionych wartości znajduje się na piętnastym miejscu w hierarchii (66.3% ocen niskich), a druga na osiemnastej pozycji (82.6% ocen niskich). Pod względem preferencji tych dwóch wartości grupa AG różni się zdecydowanie od grupy N, w której to grupie „przyjemność życia” jest relatywnie wyżej oceniana. Kościuch (1984 s. 168) pisze, że osoby, które stosunkowo wyżej oceniają te dwie wartości, mogą się charakteryzować niechęcią do wyrzeczeń, unikaniem obowiązków i odpowiedzialności. W przypadku grupy AG, bardzo nisko wartościującej przyjemne i wygodne życie, należałoby użyć charakterystyki przeciwnej, a więc opisać tę grupę jako odpowiedzialną, zdolną do wyrzeczeń i podejmowania obowiązków. Taki obraz grupy AG znajduje swoje potwierdzenie we wcześniej przeprowadzonej analizie wartości najwyższej preferowanych w tej grupie.

Wartość „życie pełne wyrzeczeń”, które Rokeach w terminach pomocniczych dookreśla jako pobudzające aktywne życie, zajmuje przedostatnie miejsce w hierarchii wszystkich trzech grup zasadniczych, ale pomiędzy grupami AG i N istnieje w preferencji duża różnica ($P < .01$). Wyniki wskazują, że relatywnie najwyższą ocenę tej wartości uzyskała grupa N (62.5% ocen na pozycjach niskich), dalej grupa AD (78.3% ocen na pozycjach niskich), a na końcu grupa AG (aż 83.7% ocen na pozycjach niskich). Zatem życie ekscytujące, wymagające aktywności i inicjatywy to cechy niereprezentatywne dla grupy AG.

W hierarchii wartości grupy AG szczególną uwagę zwraca preferencja wartości „uznanie społeczne”. Najniższa ocena tej wartości przez grupę AG jest przyczyną różnic w preferencji zarówno w stosunku do grupy AD ($P < .001$), jak i grupy N ($P < .05$). Fakt ten wydaje się szczególnie charakterystyczny dla przedstawicieli grupy AG, gdyż wskazuje na to, że nagrody, jakimi niewątpliwie są uznania ze strony innych ludzi, mają znacznie mniejszy wpływ na zachowanie się tych osób niż na reprezentantów grup AD i N. Taki wniosek zdaje się znajdować potwierdzenie w preferencji wartości „sukcesy życiowe”, rozumianej także jako trwałe zasługi. Najniższa ocena tej wartości przez grupę AG jeszcze raz wskazuje, że sukcesy, zasługi, a więc pewnego rodzaju nagrody, spełniają mniejszą rolę motywacyjną w życiu osób reprezentujących grupę AG, można by wnioskować, że ich motywacja znajduje się jakby poza własnym „ego”.

„Równość ludzi” to wartość, która w grupie AG oceniona jest niżej niż w grupie AD, ale wyżej niż w grupie N (pomiędzy grupami zasadniczymi AG i N stwierdza się różnicę zbliżoną do istotnej, w podgrupie mężczyzn różnica między AG_{mm} i N_{mm} – bardzo istotna $P < .001$). Zatem do ogólnego obrazu preferencji wartości przez osoby AG należy włączyć i ten fakt, że wyżej niż grupa N oceniają braterstwo i równą szansę dla wszystkich.

Grupa N. Na czele hierarchii wartości grupy N znajdują się w kolejności: „zdrowie”, „mądrość”, „dojrzała miłość”, „wolność osobista”, „wewnętrzny spokój i harmonia” oraz „zabezpieczenie bytu dla rodziny”. Na uwagę zasługują (istotne różnice międzygrupowe) również takie wartości, jak: „pokój na świecie”, „prawdziwa przyjaźń”, „przyjemność życia”, „równość ludzi”, „sukcesy życiowe”, „uznanie społeczne”, „wygodne życie”, „zbawienie”, „życie pełne wrażeń”.

„Zdrowie” znajduje się na wysokich pozycjach w hierarchii wartości wszystkich grup eksperymentalnych. Wysokie miejsce tej wartości łączone jest – jak była już wyżej mowa – z młodym wiekiem badanych osób. Godnym jednak podkreślenia wydaje się fakt, że w przypadku grupy N troska o własną sprawność fizyczną i umysłową zdominowała nawet takie wartości, jak „zbawienie” (zajęło bezapelacyjnie pierwsze miejsce w hierarchii grup AD i AG) oraz „mądrość”. W grupie N 70.0% badanych osób przypisuje „zdrowiu” wysokie rangi (w grupie AD 65.0%, w grupie AG 57.0%). Umieszczenie tej wartości na samej górze hierarchii znajduje odbicie w zachowaniach skoncentrowanych na sobie w podporządkowywaniu wszystkiego i wszystkich, aby zachować kondycję fizyczną i umysłową.

Na kolejnych dwóch miejscach w hierarchii grupy N zlokalizowane są „mądrość” i „dojrzała miłość”. Ten układ wartości sugerowałby, że grupę tę charakteryzuje dojrzałe rozumienie świata oraz dojrzałe i odpowiedzialne podejście do życia. Rodzą się jednak pewne wątpliwości czy tak naprawdę jest, szczególnie wtedy, gdy analizuje się preferencje „mądrości” i „dojrzałej miłości” w kontekście preferencji innych wartości. Kościuch (1984) pisze, iż miejsce „dojrzałej miłości” należy rozpatrywać w połączeniu z „prawdziwą przyjaźnią”, czyli ścisłym partnerstwem „[...] bez której to wartości „dojrzała miłość” istnieć nie może” (tamże s. 131). Wydaje się, że do twierdzenia Kościucha można by dodać jeszcze i to, że dojrzała miłość nie ma również szans powodzenia bez braterstwa, równej szansy dla wszystkich, czyli bez „równości ludzi”. Tymczasem nietrudno zauważyć, że zarówno „prawdziwa przyjaźń”, jak i wartość „równość ludzi” zajmuje niskie, a nawet bardzo niskie pozycje, w hierarchii grupy N. W tej sytuacji zastanawiające jest czy faktycznie wartości „mądrość” i „dojrzała miłość” odgrywają dużą rolę w życiu badanych osób, jak by miało na to wskazywać ich wysokie miejsce w hierarchii grupy N. Ta swoista

sprzeczność w systemie wartości grupy N (wysoka ocena „mądrości” i „dojrzałej miłości”, niska ocena podobnych ze względu na swoją treść wartości „prawdziwa przyjaźń”, „równość ludzi”, „pokój na świecie”) zdaje się potwierdzać opinię Kościucha (1984 s. 149), iż „mądrość” należy w pewnych sytuacjach traktować jako wyraz przesadnej wiary w swoje możliwości intelektualne, wysokie mniemanie o sobie niż jako przejaw dojrzałego rozumienia życia.

Wysoka pozycja wartości „wolność osobista” to wysoka ocena niezależności, nieskrępowania, wolności wyboru. Pozostaje pytanie, postawione już wcześniej, w przypadku prezentacji hierarchii wartości grupy AG, czy jest to „wolność od” czy „wolność do”. Wspomniano wcześniej, że „wolności do” nie można realizować w oderwaniu od innych osób, w oderwaniu od społeczeństwa. Tymczasem wartości wskazujące na stosunek do innych ludzi czy społeczeństwa (pokój na świecie, prawdziwa przyjaźń, bezpieczeństwo narodowe, równość ludzi) znajdują się na odległych pozycjach w hierarchii grupy N, jak również w stosunku do grupy AD i AG są znacznie niżej oceniane. Jest więc podstawa, żeby sądzić, że osoby z grupy N rozumieją wolność jako „wolność od”, od przestrzegania obowiązujących norm i zasad społecznych, od szanowania wartości społecznych.

Charakterystyczną cechą w preferencji wartości grupy N jest wyższa ocena „wewnętrznego spokoju i harmonii” niż wartości „pokój na świecie” czy „bezpieczeństwo narodowe”. „Wewnętrzny spokój i harmonia” rozumiana jest jako wolność od konfliktów wewnętrznych, a zatem wartość tę można uznać za bardzo indywidualną, egocentryczną. Wartości społeczne, za jakie niewątpliwie należy uznać „pokój na świecie” i „bezpieczeństwo narodowe”, wartości przynoszące wolność od konfliktów nie tylko pojedynczym osobom, ale wszystkim ludziom, są w tej grupie nisko oceniane. W stosunku do grupy AD i AG odnotowuje się w preferencji tych wartości różnice istotne statystycznie bądź zbliżone do istotnych. Nasuwa się wniosek, że osoby z grupy N są znacznie bardziej skoncentrowane na sobie niż reprezentanci grup AD i AG.

Szóstą pozycję w hierarchii grupy N zajęła wartość „zabezpieczenie bytu dla rodziny”, co pozwala wnosić o stosunkowo wysokiej trosce o najbliższą rodzinę.

Na szczególną uwagę w hierarchii grupy N zasługuje preferencja wartości „zbawienie”. Z całą pewnością nie jest to wartość godna zabiegów dla przedstawicieli tej grupy. Zajmuje dopiero jedenastą lokatę w grupie N i tylko 37.5% osób przyznaje jej wysokie rangi. Jak z tego wynika, osoby te w przeciwieństwie do osób z grup AD i AG nie wykazują żadnej gotowości do podejmowania wyrzeczeń, poświęcenia, trudu dla innych osób, żeby osiągnąć życie wieczne. Znacznie wyższe w stosunku do grup AD i AG wartościowanie „przyjemności życia” i „wygodnego życia” wskazywałoby raczej na docenianie życia

dostatniego, życia, które można przeżyć według własnych upodobań i bez nadmiernego pośpiechu.

Jeszcze jednym rysem charakterystycznym grupy N jest znacznie wyższa preferencja, niż w grupie AG, takich wartości, jak: „sukcesy życiowe” i „uznanie społeczne”. Można powiedzieć, że nagradzanie w postaci trwałych zasług czy uznania ze strony innych ludzi odgrywają stosunkowo dużą rolę w życiu grupy N.

b) Wartości instrumentalne

Grupa AD. Na czele hierarchii wartości instrumentalnych grupy AD znajduje się kolejno: „uczciwość”, „odpowiedzialność”, „lojalność”, „opanowanie”, „gotowość kochania”, „uczynność”. Należy również zwrócić uwagę na te wartości, których pozycja w hierarchii jest wprawdzie niższa, ale ich preferencja przez grupę AD jest istotnie różna od preferencji grup AG i N. Takimi wartościami w tej grupie okazują się być: „posłuszeństwo”, „wrozumiałość”, „zdolność”.

„Uczciwość” znajduje się na czele hierarchii wartości wszystkich wyodrębnionych grup. Pomiędzy grupami nie identyfikuje się różnic istotnych statystycznie. Daje to podstawę do wyciągnięcia wniosku, że szczerść i prawdomówność są powszechnie preferowanymi sposobami zachowania. Uzyskany tu wynik w preferencji wartości „uczciwość” zgodny jest z wynikami otrzymanymi w innych badaniach (por. Kościuch 1984, Stępień 1986) opartych na teoretycznej koncepcji Rokeacha, gdzie wartość ta również stawiana jest na pierwszym miejscu przez wszystkich badanych. Wysoką pozycję uczciwości tłumaczy się w literaturze silną i bezwarunkową presją społeczną w kierunku akceptacji tej wartości (por. Ossowska 1985, Stępień 1986).

W hierarchii wartości grupy AD „odpowiedzialność” lokalizowana jest, podobnie jak w grupach AG i N, na wysokim drugim miejscu, ale pomiędzy grupami AD i AG zauważa się różnice istotne statystycznie. Okazuje się, że mediana grupy AD (Me = 5.50; 58.3% ocen na wysokich pozycjach) jest wyższa niż grupy AG (Me = 4.21; 70.9% ocen na wysokich pozycjach), co świadczy o relatywnie niższym wartościowaniu niezawodności i solidności przez osoby z grupy AD niż AG. Z drugiej jednak strony wysoka pozycja „odpowiedzialności” w grupie AD zdaje się znajdować swoje potwierdzenie w wysokiej randze przypisywanej „lojalności”. Wartości „odpowiedzialność” i „lojalność” dopełniają się ze względu na swoją treść wskazując na stosunek do innych osób czy grup. „Lojalność” zajmuje trzecie miejsce w szeregu rangowym grupy AD (53.3% ocen na wysokich pozycjach). W grupie AG i N wartość ta sytuuje się na dalszych pozycjach (AG – 30.2%; N – 25.0% ocen na wysokich pozycjach)

Tabela 4. Mediany i rangi uzyskane przez poszczególne grupy w preferencji wartości instrumentalnych.

Grupy	AD		AG		N		AD (kobiety)		AG (kobiety)		N (kobiety)		AD (mężczyźni)		AG (mężczyźni)		N (mężczyźni)	
	Me	R	Me	R	Me	R	Me	R	Me	R	Me	R	Me	R	Me	R	Me	R
1. Ambicja	10.50	11.5	9.5	9.50	9.50	8.5	9.50	10	7.50	4	8.83	5	11.50	13.5	11.25	12	10.00	13
2. Czystość	11.83	15	12.50	16	13.33	17	11.00	13	12.90	16	8.50	4	12.75	17	11.00	11	13.00	17
3. Gotowość kochania	7.50	5	7.50	4	7.30	3	8.17	7	7.17	3	5.17	2	6.50	4	7.75	6	9.00	9
4. Grzeczność	11.75	14	11.90	15	12.10	16	11.50	14	12.50	15	10.17	11	12.00	15	11.50	13	12.50	16
5. Logiczność myślenia	11.50	13	10.00	11	9.50	8.5	13.50	16.5	9.50	8	9.50	10	10.50	11.5	10.50	10	9.50	11.5
6. Lojalność	5.83	3	9.33	8	10.00	12	6.00	3	7.90	5	9.00	7	5.50	2	8.50	7.5	12.17	14.5
7. Odpowiedzialność	5.50	2	4.21	2	7.00	2	5.00	2	4.10	1	5.30	3	5.83	3	4.50	2	8.00	7
8. Odwaga	9.25	9	9.50	9.5	9.75	10	9.17	9	9.50	9	11.00	14.5	10.00	8.5	9.50	9	7.50	5
9. Opanowanie	7.20	4	8.67	6	9.94	11	7.17	5	10.50	11	10.30	12	7.50	5.5	7.50	5	9.50	4.5
10. Pomysłowość	14.33	18	13.83	18	10.75	13	14.25	18	13.75	17	12.10	17	14.50	18	14.50	18	8.90	8
11. Posłuszeństwo	9.00	7	13.28	17	14.00	18	6.50	4	14.00	18	13.83	18	10.50	11.5	12.67	16	14.10	18
12. Refleksyjność	12.17	16	11.50	12	8.50	5	12.17	15	11.00	13	9.17	9	11.50	13.5	12.83	17	7.00	2.5
13. Samodzielność	10.33	10	11.59	13	8.90	6	10.50	11.5	10.50	12	10.50	13	10.17	10	12.00	14	6.50	1
14. Tolerancja	10.50	11.5	8.79	7	8.28	4	10.50	11.5	8.90	7	11.00	14.5	10.00	8.5	8.50	7.5	7.25	4
15. Uczciwość	4.25	1	3.79	1	5.50	1	4.00	1	4.17	2	4.70	1	4.50	1	2.50	1	7.00	2.5
16. Uczynność	7.83	6	8.75	5	11.00	14	8.50	8	9.50	10	9.00	7	7.50	5.5	6.17	4	12.17	14.5
17. Wrozumiałość	9.17	8	7.00	3	9.10	7	7.83	6	8.33	6	9.00	7	9.50	7	4.83	3	9.17	10
18. Zdolność	12.79	17	11.64	14	11.30	15	13.50	16.5	11.10	14	11.83	16	12.10	16	12.25	15	7.83	6

AD – altruści endocentryczni Me – mediana
AG – altruści egzocentryczni R – rangi
N – niski poziom altruizmu

Tabela 5. Różnice w preferencji wartości instrumentalnych wyodrębnionych grup.

Wartości instrumentalne	Grupy zasadnicze			Kobiety			Mężczyźni		
	AD:N	AG:N	AD:AG	AD:N	AG:N	AD:AG	AD:N	AG:N	AD:AG
	D	D	D	D	D	D	D	D	D
1. Ambicja	.129	.146	.087	.158	.165	.107	.125	.169	.139
2. Czystość	.067	.071	.061	.183	.270	.153	.150	.172	.094
3. Gotowość kochania	.133	.97	.159	.225	.140	.260	.142	.108	.117
4. Grzeczność	.104	.101	.150	.092	.150	.207	.117	.122	.106
5. Logiczność myślenia	.179	.228*	.128	.317	.140	.260	.200	.372**	.172
6. Lojalność	.283**	.160	.207	.208	.135	.233	.375*	.217	.278
7. Odpowiedzialność	.167	.249*	.199	.208	.215	.193	.258	.364*	.200
8. Odwaga	.117	.144	.086	.208	.190	.113	.108	.147	.139
9. Opanowanie	.225*	.108	.131	.325*	.095	.240	.167	.194	.106
10. Pomysłowość	.333***	.361***	.119	.225	.270	.087	.412**	.475***	.178
11. Posłuszeństwo	.296**	.105	.250**	.375*	.070	.420**	.258	.214	.111
12. Refleksyjność	.196	.225*	.088	.192	.150	.140	.267	.328*	.222
13. Samodzielność	.204	.175	.084	.158	.100	.200	.250	.339*	.172
14. Tolerancja	.175	.100	.144	.133	.160	.180	.250	.150	.144
15. Uczciwość	.163	.168	.057	.100	.090	.140	.242	.300	.200
16. Uczynność	.258*	.187	.121	.192	.170	.180	.425**	.386*	.178
17. Wrozumiałość	.158	.293**	.174	.242	.205	.140	.142	.431**	.361*
18. Zdolność	.308**	.145	.166	.242	.090	.240	.383*	.319*	.217

* - .05
 ** - .01
 *** - .001

AD – altruści endocentryczni
 AG – altruści egzocentryczni
 N – niski poziom altruizmu

Tabela 6. Procentowy rozkład wyników w preferencji wartości instrumentalnych w poszczególnych grupach.

Grupy	AD		AG		N		AD (kobiety)		AG (kobiety)		N (kobiety)		AD (mężczyźni)		AG (mężczyźni)		N (mężczyźni)		
	W	N	W	N	W	N	W	N	W	N	W	N	W	N	W	N	W	N	
Wartości instrumentalne																			
1. Ambicja	33.3	36.7	33.7	32.6	40.0	28.8	40.0	30.0	40.0	32.0	42.5	20.0	26.7	43.3	25.0	17.3	37.5	37.5	
2. Czystość	25.0	46.7	19.7	50.0	25.0	43.8	30.0	40.0	22.0	54.0	35.0	35.0	20.0	53.2	16.7	44.4	15.0	52.5	
3. Gotowość kochania	43.3	23.3	44.2	22.1	45.0	18.8	36.7	46.7	46.0	18.0	52.5	12.5	50.0	23.3	41.7	27.8	37.5	25.0	
4. Grzeczność	23.3	45.0	17.4	45.4	27.5	47.5	30.0	43.3	20.0	50.0	35.0	45.0	16.7	46.7	13.9	38.9	20.0	50.0	
5. Logiczność myślenia	23.3	46.7	22.1	36.1	36.3	28.8	16.7	56.7	26.0	32.0	30.0	25.0	30.0	36.7	44.4	41.7	42.5	32.5	
6. Lojalność	53.3	23.3	30.2	30.2	25.0	37.5	53.3	20.0	42.0	26.0	32.5	27.5	53.3	26.7	36.1	27.8	17.5	47.5	
7. Odpowiedzialność	58.3	15.0	70.9	8.1	46.3	18.8	60.0	20.0	70.0	10.0	52.5	17.5	65.7	10.0	72.2	5.6	40.0	20.0	
8. Odwaga	30.0	28.3	33.7	25.6	38.8	40.0	26.7	26.7	38.0	26.0	35.0	45.0	33.3	30.0	27.8	25.0	42.5	35.0	
9. Opanowanie	38.3	21.7	30.2	27.9	25.0	28.8	30.0	46.7	26.0	34.0	20.0	40.0	46.7	20.0	36.1	19.4	30.0	17.5	
10. Pomysłowość	16.7	61.7	7.0	68.6	26.3	32.5	13.3	63.3	8.0	72.0	17.5	45.0	20.0	60.0	5.6	63.8	35.0	20.0	
11. Posłuszeństwo	40.0	33.3	23.3	58.1	18.8	62.5	50.0	20.0	20.0	62.0	20.0	55.0	30.0	46.7	27.8	52.8	17.5	70.0	
12. Refleksyjność	21.7	48.3	23.3	44.2	40.0	30.0	23.3	46.7	26.0	38.0	35.0	30.0	20.0	50.0	19.4	52.8	45.0	30.0	
13. Samodzielność	20.0	41.7	26.7	38.4	36.3	33.8	13.3	40.0	30.0	34.0	22.5	42.5	26.7	43.3	22.2	44.4	50.0	25.0	
14. Tolerancja	21.7	36.7	36.1	26.7	32.5	31.3	20.0	43.3	38.0	28.0	22.5	40.0	23.3	30.0	17.3	25.0	42.5	22.5	
15. Uczciwość	70.0	5.0	66.3	4.7	56.3	12.5	70.0	6.7	32.0	2.0	65.0	10.0	70.0	3.3	72.2	8.3	47.5	15.0	
16. Uczynność	38.3	16.7	34.9	27.9	25.0	40.0	40.0	20.0	22.0	30.0	32.5	32.5	36.7	13.3	52.8	25.0	17.5	47.5	
17. Wrozumiałość	36.7	23.3	47.7	14.0	22.5	30.0	43.3	46.7	36.0	12.0	22.5	32.5	30.0	23.3	63.9	16.7	22.5	27.5	
18. Zdolność	3.3	53.3	19.8	43.0	30.0	33.8	0.0	63.3	22.0	40.0	20.0	45.0	6.7	43.3	16.7	47.2	40.0	22.5	

Kryterium wyodrębnienia wyników wysokich (W) i niskich (N)

Rangi 1, 2, 3, 4, 5, 6, – pozycja wysoka

Rangi 13, 14, 15, 16, 17, 18, – pozycja niska

i jest to przyczyną znacznych różnic międzygrupowych w preferencji tej wartości. Istniejące różnice oznaczałyby, że dla przedstawicieli grupy AD wierność wobec swoich przyjaciół, kolegów, znajomych, wobec grupy, do której przynależą, może mieć znacznie większy wpływ na zachowanie niż w przypadku dwóch pozostałych grup.

Grupę AD charakteryzuje również najwyższa, spośród trzech grup, ocena wartości „opanowanie”. Szczególnie różnica ta uwydatnia się w stosunku do grupy N, która najniżej wartościuje „opanowanie”. Wynika z tego wniosek, że powściągliwość i zdolność narzucania sobie dyscypliny wewnętrznej to cechy znacznie bliższe reprezentantom grupy AD niż N.

W pierwszej szóstce preferowanych wartości przez grupę AD znajduje się również „gotowość kochania”, którą Rokeach określa jako czułość, delikatność, wrażliwość. Wartości tej wszyscy przypisują wysokie rangi i pomiędzy grupami nie ma istotnych różnic. Wydaje się zatem, że wysokie pozycje „gotowości kochania”, podobnie jak w przypadku „uczciwości”, są odbiciem powszechnego stosunku ludzi do tej wartości. Chociaż wysoka ocena „gotowości kochania” w grupie AD łączy się konsekwentnie z wysoką oceną takich wartości, jak: „odpowiedzialność”, „lojalność”, „uczynność”, a więc wartościami, które koncentrują się na celach interpersonalnych. Na stosunkach międzyludzkich koncentruje się również wartość „uczynność”, która w szeregu rangowym grupy AD zajmuje szóstą pozycję (38.3% ocen wysokich). Zbliżone wyniki uzyskuje grupa AG (34.9% ocen wysokich), natomiast grupa N sytuuje tę wartość na odległym czternastym miejscu. W podgrupie mężczyzn różnice te stają się jeszcze bardziej wyraźne niż w grupach zasadniczych. Można zatem wnioskować, że uczynność, czyli podejmowanie trudu i wysiłku dla dobra innych ludzi, może być znacznie bardziej preferowanym stylem zachowania przez osoby AD i AG niż przez osoby z grupy N.

Rysem szczególnym, charakterystycznym dla grupy AD, wydaje się być preferencja wartości „posłuszeństwo”, która w tej grupie oceniana jest znacznie wyżej (40.0% w górnym, a 33.3% w dolnym przedziale hierarchii) niż w grupach AG (23.3% w górnym, 58.1% w dolnym przedziale) i N (18.8% ocen w górnym, a 62.5% w dolnym przedziale). Dla pełniejszego obrazu należy zwrócić uwagę na preferencję przeciwstawnej wartości, jaką jest „samodzielność”. W grupie AD „samodzielność” oceniona jest niżej niż „posłuszeństwo”, natomiast w grupach AG i N „samodzielność” wartościowana jest przed „posłuszeństwem”. W świetle ujawnionych różnic i w kontekście preferencji wartości „samodzielność” grupa AD przedstawia się jako stosunkowo najmniej samowystarczalna, mająca małe zaufanie do siebie, do swych możliwości, skłonna do podporządkowania i posłuszeństwa. W populacji kobiet „posłuszeństwo” znajduje się na jeszcze wyższej pozycji w grupie AD_{kk}, zaś w grupach AG_{kk}

i N_{kk} lokuje się zdecydowanie na ostatnim miejscu w związku z czym różnice w preferencji tej wartości stają się jeszcze bardziej wyraźne.

Grupa AD różni się bardzo istotnie w stosunku do grupy N w preferencji wartości „pomysłowość” i „zdolność”. „Pomysłowość” w hierarchii grupy AD znajduje się na ostatnim miejscu (61.7% ocen niskich; w grupie N – 32.5% ocen niskich). Podobnie przedstawia się preferencja wartości „zdolność”, którą nisko ocenia grupa AD (53.3% ocen w niskim, a 3.3% w wysokim przedziale), a znacznie wyżej grupa N (33.8% ocen w niskim, a 30.0% w wysokim przedziale). Można zatem przyjąć, że twórczość, generowanie pomysłów, fachowość i skuteczność działania to cechy mało znaczące dla przedstawicieli grupy AD.

Kolejnym charakterystycznym rysem dla osób z grupy AD wydaje się preferencja wartości „wrozumiałość”. Jest ona w tej grupie niżej oceniana niż wśród reprezentantów grupy AG (w grupach zasadniczych różnica zbliżona do istotnej, w populacji mężczyzn $P < .05$). Dowodzi to, że osoby z grupy AD w mniejszym stopniu niż przedstawiciele grupy AG gotowi są do przebaczenia innym. Stwierdzona różnica ma duże znaczenie dla rozwiązania problemu niniejszej pracy.

Grupa AG. W grupie AG na wysokich pozycjach w hierarchii znajdują się w kolejności następujące wartości: „uczciwość”, „odpowiedzialność”, „wrozumiałość”, „gotowość kochania”, „uczynność”, „opanowanie”. Rozpatrując różnice międzygrupowe na uwagę zasługują również takie wartości: „lojalność”, „logiczność myślenia”, „refleksyjność”, „posłuszeństwo” i „pomysłowość”. W populacji mężczyzn stwierdza się dodatkowo różnice w preferencji wartości „zdolność”.

Pierwsze miejsce w hierarchii grupy AG zajmuje, podobnie jak w grupach AD i N, wartość „uczciwość”. Interpretacja tego faktu przeprowadzona była wyżej i stosuje się również do grupy AG, w związku z tym będzie tutaj pominięta.

Drugą pozycję w grupie AG zajmuje „odpowiedzialność”. Również i ta wartość oceniana jest tak samo we wszystkich trzech grupach. Okazuje się, że mimo tego samego miejsca w szeregu rangowym wszystkich tych trzech grup stwierdza się istotne różnice w preferencji „odpowiedzialności”. Najwyżej ocenia tę wartość grupa AG, następnie grupa AD i najniżej grupa N. Wynika z tego, że niezawodność i solidność są sposobami zachowania najbardziej charakterystycznymi dla grupy AG. Stępień (1986), prowadząc badania nad preferencją wartości wśród różnego typu młodzieży (licealistów, uczniów szkoły zawodowej, nieletnich przestępców), wysuwa przypuszczenie, że wartość ta odgrywa istotną rolę w preferencji zachowań społecznych.

Również charakterystycznym dla przedstawicieli grupy AG wydaje się najwyższa, w stosunku do dwu pozostałych grup, ocena wartości „wrozumiałość”.

W preferencji tej wartości grupa AG różni się zarówno w relacji do grupy N (różnica bardzo istotna statystycznie), jak i grupy AD (różnica zbliżona do istotnej statystycznie). Oznacza to, że osoby reprezentujące grupę AG są najbardziej gotowe przyjąć postawę zrozumienia i przebaczenia. Taki obraz grupy AG znajduje jakby swe potwierdzenie w następnej wartości w szeregu rangowym, a jest nią „gotowość kochania”, a więc czułość i wrażliwość w stosunku do innych ludzi.

Na piątej pozycji w hierarchii grupy AG znajduje się wartość „uczynność”. Jej preferencja w tej grupie jest zbliżona do preferencji grupy AD, ale różna niż w grupie N (w grupach zasadniczych różnica AG : N zbliża się do istotnej, w populacji mężczyzn $P < .05$), gdzie wartość ta oceniana jest bardzo nisko. Wziąwszy pod uwagę wysoką ocenę w grupie AG „odpowiedzialności”, „wyrozumiałości”, „gotowości kochania”, a w tym kontekście wysoką rangę wartości „uczynność”, można wnosić, że osoby z grupy AG preferują szczególnie takie sposoby zachowania, które ukierunkowane są na innych ludzi. W takich relacjach interpersonalnych są solidni i niezawodni, gotowi do wyrzeczeń i poświęceń dla dobra innych osób.

Grupa AG na wysokiej pozycji umieszcza także wartość „opanowanie”, czyli jak ją dookreśla Rokeach, powściągliwość i dyscyplina wewnętrzna. Preferencja tej wartości nie wyróżnia jednak istotnie grupy AG spośród innych grup. Takimi wartościami, których ocena wyróżnia grupę AG szczególnie w stosunku do grupy N, są: „pomysłowość”, „logiczność myślenia”, „refleksyjność”, a w podgrupie mężczyzn „zdolność”. Wartości te oceniane są mniej więcej na jednakowym poziomie w grupach AG i AD, ale w relacji do grupy N jest to preferencja istotnie niższa. Na tej podstawie można wysunąć wniosek, że racjonalność, pomysłowość, twórczość i fachowość w działaniu są mniej charakterystyczne dla grupy AG i wydają się mieć mniejszy wpływ na zachowanie tych osób, a na pewno znacznie mniejszy niż na osoby w grupie N. Wartości te zajmują końcowe lokaty w hierarchii grupy AG i ustępują miejsca przede wszystkim wartościom nastawionym na relacje interpersonalne. W hierarchii grupy AG zwraca uwagę jeszcze jeden fakt, a mianowicie ten, że istotnie niżej niż w grupie AD oceniana jest wartość „posłuszeństwo”. Można zatem przypuszczać, że osoby z grupy AG są w znacznie mniejszym stopniu skłonne do posłuszeństwa i podporządkowania się niż osoby z grupy AD.

Grupa N. Na czele hierarchii wartości grupy N znajdują się: „uczciwość”, „odpowiedzialność”, „gotowość kochania”, „tolerancja”, „refleksyjność”, „samodzielność”. Ze względu na istotne różnice międzygrupowe, prócz wymienionych wartości na uwagę zasługują: „logiczność myślenia”, „lojalność”, „opanowanie”, „pomysłowość”, „posłuszeństwo”, „uczynność”, „wyrozumiałość” i „zdolność”.

Również w grupie N najwyższą ocenę osiąga wartość „uczciwość”. Wypada zatem tylko powtórzyć, że wysoki status szczerości i prawdomówności (tak dookreśla uczciwość Rokeach) jest odbiciem powszechnego stosunku ludzi do tej wartości.

„Odpowiedzialność” sytuuje się wprawdzie na drugiej pozycji w grupie N, ale okazuje się, że w stosunku do grupy AG jest to ocena istotnie niższa (grupa N – 46.3% ocen w górnym, 8.1% w dolnym przedziale hierarchii). Wynika z tego, że niezawodność i solidność są znacznie mniej preferowanymi sposobami zachowania w grupie N niż w grupie AG.

Następną pozycję w hierarchii grupy N zajmuje wartość „gotowość kochania”. Można by zatem sądzić, że czułość, delikatność, wrażliwość to cechy wysoko cenione (wysoka pozycja w grupach AD i AG) również przez przedstawicieli tej grupy. Ale gdy rozważy się wysoką rangę „gotowości kochania” w kontekście preferencji innych wartości w tej grupie, nasuwają się pewne wątpliwości co do prawdziwości tych cech w grupie N. Chodzi szczególnie o takie wartości, jak „wrozumiałość”, czyli gotowość przebaczenia innym, „lojalność” – wierność wobec swoich przyjaciół i grupy oraz „uczynność”, czyli praca dla dobra innych. Wartości te rangowane są nisko bądź bardzo nisko w grupie N. W tej sytuacji wysoka pozycja wartości „gotowość kochania” nie znajduje swojego potwierdzenia i wydaje się tylko deklaracją bez pokrycia.

Kolejną wartością w hierarchii grupy N jest „tolerancja”. Wprawdzie między grupami nie stwierdza się różnic istotnych w preferencji tej wartości, ale wysoka ranga może przemawiać za tym, że osoby z grupy N mają umysł otwarty bez uprzedzeń.

Stosunkowo najwyższa ocena wartości „refleksyjność” przez grupę N (grupa N – 40.0% ocen w górnym przedziale; AD – 21.7% ocen w górnym przedziale; AG – 23.3%) oznacza, że inteligencja, zastanawianie się (tak opisuje refleksyjność Rokeach) są bardziej cenione przez przedstawicieli grupy N niż grupy AD czy AG. Przypisywanie większej wagi walorom intelektualnym odzwierciedla się w istotnie wyższym niż w grupach AD i AG rangowaniu wartości: „logiczność myślenia” – konsekwencja, racjonalność, „pomysłowość” – śmiałość, twórczość pomysłów oraz „zdolność”, czyli fachowość, skuteczność działania. Można zatem uznać, że szczególnie charakterystyczna dla grupy N jest stosunkowo najwyższa ocena tych wartości, które podkreślają sprawność fizyczną i umysłową. Dla pełnego obrazu grupy N należy dodać, że osoby te oceniają wysoko samowystarczalność i wolą polegać na sobie niż na innych ludziach. Świadczy o tym pozycja wartości „samodzielność” (w grupie N – 36.3% ocen w górnym przedziale; w grupie AD 20.0%; AG – 26.7%). Wysoka ocena samowystarczalności, brak zaufania do innych ludzi harmonizuje z bardzo niskim wartościowaniem „uczynności”. Niską ocenę, przez przedstawicieli grupy N,

pracy dla dobra innych należy chyba uznać za jeszcze jeden rys charakterystyczny dla tej grupy.

Ostatnia wartość zwracająca uwagę w grupie N, mianowicie „posłuszeństwo”, dowodzi, że jej przedstawiciele nie są skłonni podporządkowywać się innym i są znacznie mniej posłuszni niż osoby reprezentujące grupę AD.

Podsumowując dokonaną analizę preferencji wartości finalnych i instrumentalnych można by przypomnieć, że przez wartości finalne Rokeach rozumie preferowane cele egzystencji, a wartości instrumentalne to preferowane sposoby zachowania.

Reprezentantów grupy AD charakteryzuje gotowość do podjęcia trudów i wyrzeczeń, aby osiągnąć najważniejszy dla nich cel, jakim jest zbawienie i życie wieczne. Również cel bardziej przyziemny, jakim jest zapewnienie sobie sprawności fizycznej i umysłowej, wart jest – według tych osób – podjęcia wysiłku. Drugim rysem charakterystycznym dla przedstawicieli grupy AD jest duże wyczulenie na sprawy i problemy społeczne, czego wyrazem jest wysoka ocena świata wolnego od wojen, napaści i konfliktów. Oznaką dobrych relacji interpersonalnych jest przypisywanie dużej wartości bliskim kontaktom koleżeńskim i braterstwu między ludźmi. Znajduje to potwierdzenie w preferowaniu takich sposobów zachowania, jak wierność wobec swoich przyjaciół i grupy, gotowość podjęcia pracy na rzecz innych czy wreszcie gotowość do obdarzania innych czułością i wykazywanie wrażliwości na los innych osób. Reprezentanci grupy AD nisko cenią sobie wygodne, dostatnie i przyjemne życie, różniąc się pod tym względem od grupy N. W stosunku do grupy AG charakteryzowałaby ich przede wszystkim niższa ocena dojrzałego życia i dojrzałej miłości, niższa odpowiedzialność i gotowość przebaczenia innym. Wyżej natomiast niż grupa AG wartościują uznanie ze strony innych ludzi oraz lojalność i posłuszeństwo.

W grupie AG najważniejszym celem jest, podobnie jak w grupie AD, osiągnięcie życia wiecznego. Ten cel wydaje się mieć bardzo duży wpływ na zachowanie osób grupy AG. Grupę tę charakteryzuje także wysoka preferencja tych wartości, które wskazują na najbardziej ze wszystkich badanych osób, dojrzałą i odpowiedzialną postawę życiową. Bliska jest tym osobom troska o sprawy społeczne i sprawy innych ludzi. Są czuli i wrażliwi oraz gotowi do podejmowania wysiłku dla dobra innych ludzi. Wysoko oceniają umiejętność przebaczenia innym. Znamienne jest to, że grupa ta w sposób najbardziej umiarkowany wartościuje troskę o własne zdrowie fizyczne i umysłowe. Wyróżniają się, w stosunku do osób z grupy AD i N, przywiązywaniem małej wagi do nagród w postaci sukcesów życiowych i uznania ze strony innych ludzi. Nie cenią również wygodnego, dostatniego i przyjemnego życia. W stosunku do grupy AD niższą wartość przypisują posłuszeństwu.

Za najbardziej charakterystyczną właściwość grupy N należy chyba uznać wysoką ocenę tych wartości, które ze względu na swoją treść wskazują na koncentrację na sobie. W tej grupie, jak w żadnej innej, na czele hierarchii stoi wartość wskazująca, że najważniejszym celem i najważniejszą troską tych ludzi jest zdrowie fizyczne i umysłowe. W tym kontekście całkowicie zrozumiałe wydaje się ceniecie sobie przede wszystkim życia wolnego od konfliktów wewnętrznych po to, żeby osiągnąć wewnętrzny spokój i harmonię. Znacznie wyżej niż przedstawiciele dwóch pozostałych grup cenią sobie przyjemne, wygodne i dostatnie życie. W tej sytuacji rozumiała staje się bardzo niska ocena wartości „zbawienie” i „uczynność”, gdyż realizacja tych wartości wymaga trudu, poświęceń i wyrzeczeń, wymaga zaangażowania się w sprawy innych ludzi. Tymczasem reprezentanci grupy N podkreślają znaczenie wolności osobistej, samodzielności, tzn. polegania tylko na sobie samym i bycia samowystarczalnym i niezależnym. Małe wyczulenie na sprawy społeczne, niedbanie o poprawne relacje interpersonalne, znajduje swój wyraz w niskiej ocenie prawdziwej przyjaźni, równości ludzi, lojalności, uczynności, pokoju na świecie czy bezpieczeństwa narodowego. Wysoka ocena dojrzałej miłości czy gotowości kochania nie znajduje potwierdzenia w kontekście innych wartości i wydaje się, używając określenia Kościucha (1984 s. 131), mało „prawdziwa”.

Na koniec należy odnotować fakt, że w populacji mężczyzn różnice są bardziej wyraźne niż w podgrupie kobiet.

IV. DYSKUSJA WYNIKÓW

Przeprowadzona w prezentowanej pracy analiza danych empirycznych, dotyczących psychologicznych korelatów altruizmu endo- i egzocentrycznego, pozwala odpowiedzieć na następujące zagadnienia: Na ile pytania sformułowane w pracy znalazły swoje odpowiedzi w wynikach badań empirycznych? Czego dotyczą istotne różnice między wyodrębnionymi typami altruizmu? Jaki jest psychologiczny obraz altruizmu endo- i egzocentrycznego? W jakiej relacji pozostają wyniki uzyskane w niniejszej pracy do dotychczasowych poglądów w zakresie zachowań prospołecznych?

W badaniach prezentowanych w tej pracy w pierwszej kolejności dokonano zróżnicowania osób na altruistów i niealtruistów. W następnej kolejności spośród altruistów wyodrębniono grupy endo- i egzocentryczne. Na koniec stosując test badający preferencje wartości, starano się opisać dokładniej altruizm wyodrębnionych grup. Uzyskane tutaj wyniki umożliwiają sformułowanie następujących wniosków:

Ogólnie biorąc, największe różnice ilościowe występują między przeciętnymi wynikami grup AD i N oraz AG i N, a mniejsze między grupami AD i AG.

Mówiąc dokładniej, w preferencji wartości dostrzega się pewną zbieżność wyników grup AD i AG, a zarazem ich zróżnicowanie w stosunku do grupy N. Dla obu grup AD i AG najważniejszym celem jest osiągnięcie życia wiecznego. Pierwsza lokata wartości „zbawienie” w hierarchii wartości tych grup i zdecydowana różnica w stosunku do grupy N jest zapewne wyrazem znacznie większej religijności osób reprezentujących grupy AD i AG. Można też przypuszczać, że osoby wysoko ceniące tę wartość przypisują religijności centralne miejsce w swoim życiu. Potwierdzają to wyniki w bezpośrednim badaniu religijności tych osób (por. Śliwak 1994). Można oczekiwać, że osoby te będą przejawiały gotowość do podejmowania trudu i wyrzeczeń, będą przyjmowały postawę poświęcenia i miłości w stosunku do innych, bo w religii chrześcijańskiej jest to warunkiem osiągnięcia życia wiecznego. Stosunkowo bardzo niską pozycję „zbawienia” w grupie z niskim altruizmem można próbować wyjaśnić w ten sposób, że reprezentanci tej grupy preferują zachowania, które dostarczają bezpośredniej gratyfikacji w sferze życia doczesnego; jeżeli zbawienie można potraktować jako nagrodę, bo jest ona zbyt odległa, żeby motywowała te osoby do preferowania tej wartości.

Inną cechą wspólną grupy AD i AG jest znacznie wyższe niż w grupie N wyczulenie na sprawy i problemy społeczne oraz stosunki międzyludzkie. Przedstawiciele tych grup cenią sobie bliskie kontakty koleżeńskie, braterstwo między ludźmi i dobre relacje interpersonalne. Podstawą takich wniosków są wyniki uzyskane przez te grupy w preferencji takich wartości, jak: „pokój na świecie”, „bezpieczeństwo narodowe”, „lojalność”, „uczynność”. W przeciwieństwie do osób z grupy N respondenci z grup AD i AG bardzo nisko wartościują życie, w którym realizuje się przede wszystkim własne upodobania, życie bez nadmiernego pośpiechu („przyjemność życia” oraz życie w pełni dostatnie (w którym nic nie brakuje, wygodne życie).

Należałoby przypomnieć w tym miejscu, że osoby z grupy AD i AG określa się w tej pracy jako te, które działają bezinteresownie na rzecz drugiego człowieka bez oczekiwania nagród zewnętrznych, zaś takie działanie zakłada osobiste wyrzeczenie. Zrozumiały wtedy staje się fakt, wyższej u nich w stosunku do grupy N, preferencji tych wartości, które ze względu na swoją treść wskazują na większe zainteresowanie innymi ludźmi niż własnymi sprawami i własnymi problemami. Praca dla dobra innych ludzi („uczynność”), pielęgnowanie koleżeństwa („prawdziwa przyjaźń”, „równość ludzi”), dotrzymywanie wierności wobec swoich przyjaciół („lojalność”) wydają się nie pozostawiać wiele miejsca dla zrealizowania takich wartości, jak „przyjemność życia” czy

„wygodne życie”. Dlatego też osoby te konsekwentnie umieszczają te wartości bardzo nisko w uznawanej hierarchii.

Uzyskane wyniki w dużej mierze pokrywają się z wynikami uzyskanymi przez Kościucha (1984). Porównywał on preferencje wartości neurotyków, a więc ludzi charakteryzujących się wysokim egocentryzmem i koncentracją na sobie, z osobami dobrze przystosowanymi. Okazuje się, że neurotycy wyżej cenią „przyjemność życia” oraz „wygodne życie”. Natomiast osoby dobrze przystosowane wyżej notują „prawdziwą przyjaźń”, „dojrzałą miłość”, „zbawienie”. Dane uzyskane w tej pracy potwierdzają także tezy stawiane przez Jarymowicz i Stauba. Jarymowicz (1979) uważa, że uaktywniająco na działania prospołeczne wpływa przede wszystkim wysoka pozycja w systemie wartości osoby takich pojęć, jak: „człowiek” i „społeczeństwo”. Staub (1978) twierdzi natomiast, że wysoka ocena takich wartości, jak „uczynność” i „równość”, sprzyja pomaganiu innym.

O ile w wymienionych wyżej wartościach stwierdza się zbieżność wyników w preferencji grup AD i AG, to są również wartości, które różnicują te grupy. Stwierdzenie tych różnic jest ważne dla interpretacji postawionego w pracy problemu. Najbardziej istotna różnica między tymi grupami występuje w preferencji wartości finalnej „uznanie społeczne”. Wartość ta wyżej oceniana jest przez grupy N i AD niż grupę AG. Zanim podejmie się próbę wyjaśnienia tego faktu, należałoby przypomnieć, że osoby z grupy AD, zachowując się altruistycznie, szukają wzmocnienia dla swego „ja”. Ich świadomość jest skupiona nie tyle na partnerze, co na sobie samym, czy mówiąc dokładniej, na moralnym aspekcie „ja” (Karyłowski 1982a). Jeżeli zatem „uznanie społeczne”, definiowane także jako szacunek i uznanie ze strony innych, można potraktować jako wzmocnienie dla „ja”, to bardziej zrozumiała staje się wyższa ocena tej wartości w grupie AD niż AG. Inaczej jest w przypadku grupy AG. Celem zachowań altruistycznych tej grupy jest poprawa sytuacji innych osób ze względu na stan, w jakim się znalazły te osoby. Tutaj świadomość koncentruje się na potrzebującym pomocy partnerze. Uznaje się, że stan ten można i należy polepszyć bez względu na to czy zyska się za to uznanie społeczne, czy nie.

Grupa AD wyróżnia się w stosunku do pozostałych grup również tym, że bardziej preferuje wartości instrumentalne – „posłuszeństwo” i „lojalność”. Te dane potwierdzają tezę, jaką znaleźć można w literaturze przedmiotu. Karyłowski (1982a) sugeruje, że rozwojowi endocentrycznych mechanizmów altruizmu zdaje się sprzyjać stosowanie przez rodziców takiej techniki socjalizacyjnej, jaką jest nakłanianie dziecka do przeprosin. Przepraszanie, zdaniem Karyłowskiego, jest taką formą zachowania, która uwalnia od poczucia winy sprawcę, natomiast nic nie zmienia w sytuacji ofiary. Ciągłe zmuszanie dziecka do

przeprasza jest wychowywaniem go do posłuszeństwa i lojalności. Wyniki obecnych badań potwierdzają te spostrzeżenia.

Jeżeli chodzi o grupę AG, to charakteryzuje się ona, najbardziej ze wszystkich grup, dojrzałą i odpowiedzialną postawą życiową, dojrzałą miłością i umiejętnością przebaczenia innym. Do powyższych konkluzji upoważniają wyniki uzyskane przez grupę AG w preferencji takich wartości, jak: „mądrość”, „dojrzała miłość”, „odpowiedzialność” i „wrozumiałość”. Badania E. Stępień (1986), która szukała powiązania między systemem wartości a zachowaniem społecznym młodzieży przestępczej i nieprzestępczej, potwierdzają osiągnięte tutaj rezultaty ukazując, że wartość „odpowiedzialność” odgrywa istotną rolę w regulacji zachowań społecznych. W literaturze podkreśla się również, że jeżeli osoba jest odpowiedzialna, to bardziej nastawiona jest na obdarowywanie drugiego człowieka (współmałżonka), na współdziałanie z nim niż na zaspokojenie własnych potrzeb. Miłość nie może istnieć bez odpowiedzialności, natomiast nie można znaleźć jej w egotyzmie (por. Fromm 1973; Kościuch 1976; Braun-Gałkowska 1985).

Najwyższa pozycja wartości „zbawienie” w hierarchii grup AD i AG jest podstawą do wyciągnięcia wniosku, że przedstawiciele tych grup są bardziej religijni i że religijność odgrywa znacznie ważniejszą rolę w ich życiu niż w przypadku reprezentantów grupy N. Wniosek taki znajduje ponadto potwierdzenie w wynikach badań empirycznych prowadzonych przez Śliwaka (1993).

Reasumując należy zauważyć, że uzyskane wyniki potwierdziły zasadność przeprowadzonej typologizacji w obrębie zachowań altruistycznych. Okazało się, że przewaga któregoś z typów mechanizmów motywacyjnych wiąże się z odmiennym profilem w układzie wartości.

Wydaje się, iż powyższe wyniki mają również duże znaczenie praktyczne. Nie wystarczy bowiem w procesie wychowawczym kłaść akcent na ukształtowanie się postawy altruistycznej. Wskazane byłoby rozwijanie tych mechanizmów motywacyjnych, które doprowadzą do altruizmu typu egzocentrycznego, który charakteryzuje się bardziej zintegrowanym dojrzałym systemem wartości. Altruizm endocentryczny, jak to wynika z badań Karyłowskiego (1982a; por. także Śliwak 1993) i zdają się potwierdzać obecne badania, jest mniej skuteczny.

Niektóre z opisanych tu prawidłowości potwierdziły się w obrębie całej badanej populacji, inne tylko w obrębie określonej płci, populacji kobiet lub mężczyzn. Zinterpretowanie tego stanu rzeczy jest jednak, jak podkreślają niektórzy autorzy (Jarymowicz 1979), bardzo trudne. Zmiana płci jest bowiem psychologicznie bardzo nośna (por. Mądrycki 1986; Pospiszyl 1986), gdyż kryją się za nią złożone uwarunkowania kulturowe, stosowanie przez rodziców i instytucje wychowawcze określonych technik socjalizacyjnych. Właśnie stosowanie różnych, w zależności od płci, technik socjalizacyjnych, ma wpływ – na

co zwraca uwagę Karyłowski (1982a s. 94) – na rozwój różnych dyspozycji osobowościowych do zachowań prospołecznych.

BIBLIOGRAFIA

- Allport G. W.: Właściwości motywacji człowieka. W: J. Reykowski (wybór opracowań). Problem osobowości i motywacji w psychologii amerykańskiej. Warszawa 1964 s. 11-28. PWN.
- Bart-Tal D.: Prosocial Behavior. New York 1976. Wiley.
- Beech R. P., Schoeppe A.: Development of Value Systems in Adolescents. „Developmental Psychology” 10:1974 nr 5 s. 644-656.
- Berkowitz L.: Social Norms Feelings and Other Factors Affecting Helping and Altruism. W: L. Berkowitz (ed). Advances in Experimental Social Psychology. New York 1972 s. 63-108. Academic Press.
- Blomquist B. L., Cruise P. D., Cruise R. J.: Values of Baccalaureate Nursing Students in Secular and Religious Schools. „Nursing Research” 29:1980 nr 6 s. 379-383.
- Braun-Gałkowska M.: Miłość aktywna. Warszawa 1985. PAX.
- Brzozowski P.: Skala Wartości (SW). Polska adaptacja Value Survey M. Rokeacha. Warszawa 1989. Laboratorium Technik Diagnostycznych.
- Burek A.: O dwóch typach altruizmu [recenzja]. „Polish Psychological Bulletin” 14:1983 nr 1 s. 67-70.
- Clauss G., Ebner H.: Podstawy statystyki dla psychologów, pedagogów i socjologów. Tłum. J. Olesiak. Warszawa 1972. PZWS.
- Cochrane R., Rokeach M.: Rokeach's Value Survey: A Methodological Note. „Journal of Experimental Research in Personality” 4:1970 s. 159-161.
- Drał R. Ł., Wilczyńska J. T.: Opracowanie Kwestionariusza Aprobata Społecznej. „Przegląd Psychologiczny” 23:1980 nr 3 s. 569-583.
- Feather N. T.: Similarity of Value Systems as a Determinant of Educational Choice at University Level. „Australian Journal of Psychology” 23:1971 nr 2 s. 201-211.
- Feather N. T.: Coeducation, Values, and Satisfaction With School. „Journal of Educational Psychology” 66:1974 nr 1 s. 9-15.
- Feather N. T.: Values in Education and Society. New York 1975. The Free Press.
- Frohm E.: O sztuce miłości. Tłum. A. Bogdański. Warszawa 1973. PIW.
- Furnham A.: Value Systems and Anomie in Three Cultures. „International Journal of Psychology” 19:1984 s. 565-579.
- Gergen K. K., Gergen M. M., Meter K.: Individual orientations to Prosocial Behavior. „The Journal of Social Issues” 28:1972 nr 3 s. 105-130.
- Grzesiuk L., Trzebińska E.: Jak ludzie porozumiewają się. Warszawa 1978.
- Jarymowicz M.: Modyfikowanie wyobrażeń dotyczących „ja” dla zwiększenia gotowości do zachowań prospołecznych. Wrocław 1979. Ossolineum.

- K a r y ł o w s k i J.: Explaining Altruistic Behavior: A Review. „Polish Psychological Bulletin” 8:1977a nr 1 s. 27-34.
- K a r y ł o w s k i J.: Koncentracja na sobie i zwartość „ja” idealnego a bezinteresowne działania na rzecz innych ludzi. „Studia Psychologiczne” 16:1977b nr 1 s. 19-36.
- K a r y ł o w s k i J.: O dwóch typach altruizmu. Wrocław 1982a. Ossolineum.
- K a r y ł o w s k i J.: Socjalizacyjne determinaty endo- egzocentryzmu moralnego. „Studia Psychologiczne” 20:1982b nr 2 s. 73-88.
- K a r y ł o w s k i J.: Two Types of Altruistic Behavior: Doing Good to Feel Good or to Make the Other Feel Good. W: J. Grzelak, V. J. Derlega (eds.). Cooperation and Helping Behavior. New York 1982c s. 398-413. Academic Press.
- K a r y ł o w s k i J.: Focus of Attention and Altruism: Endocentric and Exocentric Sources of Altruistic Behavior. W: E. Staub, D. Bar-Tal, J. Karyłowski, J. Reykowski (eds.). Development and Maintenance of Prosocial Behavior. New York 1984 s. 139-153. Plenum Press.
- K o c h a ń s k a G.: Regulatory Theory of Personality and the Development of Prosocial Behaviors. W: E. Staub, D. Bar-Tal, J. Karyłowski, J. Reykowski (eds.). Development and Maintenance of Prosocial behavior. New York 1984 s. 155-176. Plenum Press.
- K o ś c i u c h J.: Obraz świata i miłości. „Życie i Myśl” 1976a nr 1 s. 60-68.
- K o ś c i u c h J.: Światopogląd i osobowość. „Życie i Myśl” 1976b nr 9 s. 54-62.
- K o ś c i u c h J.: Hierarchia wartości w nerwicach i w psychopatii oraz ich zmiany pod wpływem psychoterapii. Warszawa 1984. Akademia Teologii Katolickiej.
- K o z i e l e c k i J.: Psychologiczna teoria samowiedzy. Warszawa 1981. PWN.
- K r e b s D. L.: Altruism – an Examination of the Concept and a Review of the Literature. „Psychological Bulletin” 73:1970 nr 4 s. 258-302.
- K r e b s D. L.: Altruism – a Rational Approach. W: N. Eisenberg (ed.). The Development of Prosocial Behavior. New York 1982 s. 55-60. Academic Press.
- M a c a u l a y J. R., B e r k o w i t z L.: Overview. W: J. R. Macaulay, L. Berkowitz (eds.). Altruism and Helping Behavior. New York 1970 s. 1-12. Academic Press.
- M ą d r z y c k i T.: Deformacje w spostrzeganiu ludzi. Warszawa 1986. PWN.
- M i d l a r s k y E.: Aiding Responses: An Analysis and Review. „Merill – Palmer Quarterly” 14:1968 s. 229-260.
- O s s o w s k a M.: Normy moralne. Próba systematyzacji. Warszawa 1985.
- O k a n e s M. M.: Machiavellian Attitudes and Choice Values Among Students in a Business College. „Psychological Reports” 34:1974 s. 1342.
- P i l i a v i n J. A., D o v i d o J. F., G a e r t n e r S. L., C l a r k R. D.: Responsive Bystanders: The Process of Intervention. W: J. Grzelak, V. J. Derlega (eds.). Cooperation and Helping Behavior. New York 1982 s. 279-304. Academic Press.
- P o s p i s z y l K.: Psychologia kobiety. Warszawa 1986. PWN.
- R e y k o w s k i J.: Studia z psychologii osobowości. „Zeszyty Naukowe Instytutu Psychologii UW” 1972 nr 1 s. 3-7.
- R e y k o w s k i J.: Motywacja, postawy prospołeczne a osobowość. Warszawa 1979. PWN.
- R i m Y.: Social Interest, Ethical Ideology, and Values. Individual Psychology. „The Journal of Adlerian Theory, Research and Practice” 38:1983 nr 1 s. 52-56.
- R o b i n s o n J. P., S h a v e r p R., W r i g h t s m a n L. S.: Measures of Personality and Social Psychological Attitudes. New York 1991. Academic Press.

- R o k e a c h M.: A Theory of Organization and Change Within Value – Attitude Systems. „Journal of Social Issues” 24:1968a s. 13-33.
- R o k e a c h M.: Beliefs, Attitudes and Values. San Francisco 1968b. Jossey-Bass Inc.
- R o k e a c h M.: The Nature of Attitudes. W: E. Sills (ed.). International Encyclopaedia of the Social Science. Vol. 1. New York 1968c. Macmillan Publishing.
- R o k e a c h M.: The Nature of Human Values. New York 1973. The Free Press – Macmillan Publishing.
- R o k e a c h M.: Study of Values. Form G. 1982.
- R u s h t o n J. Ph.: Television as a Socializer. W: J. Ph. Rushton, R. M. Sorrentino (eds.). Altruism and Helping Behavior. New York 1981a s. 91-108. Lawrence Erlbaum Hillsdale.
- R u s h t o n J. Ph.: The Altruistic Personality. W: J. Ph. Rushton, R. M. Sorrentino (eds.). Altruism and Helping Behavior. New York 1981b s. 251-260. Lawrence Erlbaum Hillsdale.
- S c h e i b e C. L., L o n d r y J. C.: Character Portrayals and Social Values in TV Commercials. A Paper Presented to the American Psychological Association. „Annual Convention” 1984. August 23-28. Toronto.
- S c h n e i d e r K. S.: Personality Correlates of Experimental Conditions. „Journal of Social Psychology” 1977 nr 102 s. 113-116.
- S m i t h B. M. M., N e l s o n L. D.: Personality Correlates of Helping Behavior. „Psychological Reports” 1975 nr 37 s. 307-310.
- S t a u b E.: Positive Social Behavior and Morality. Social and Personal Influences. Vol. 1. New York 1987. Academic Press.
- S t e i b e S., M c C a r r e y M.: Prediction of Justice – Related Behavior by Fairness-reasoning. „Psychological Reports” 1982 nr 51 s. 1275-1280.
- S t ę p i e ń E.: System wartości a zachowanie społeczne młodzieży przestępczej i nieprzestępczej. W: A. Frączek (red.). Studia nad uwarunkowaniami i regulacją agresji interpersonalnej. Wrocław 1986 s. 287-310.
- S z u s t r o w a T.: Zdolność do działania na rzecz celów pozaosobistych a niektóre właściwości rodzinnego treningu wychowawczego. „Zeszyty Naukowe Instytutu Psychologii UW” 1972 nr 1 s. 12-41.
- S z u s t r o w a T.: Sytuacyjne i osobowościowe determinaty zachowania prospołecznego w sytuacji nagłego wypadku. „Psychologia Wychowawcza” 1975 nr 3 s. 387-397.
- S z u s t r o w a T.: Test of Egocentric Associations (TES). „Polish Psychological Bulletin” 7:1976 nr 4 s. 263-267.
- Ś l i w a k J.: Psychologiczne korelaty altruizmu endocentrycznego i egzocentrycznego. Lublin 1988 (mps pracy doktorskiej).
- Ś l i w a k J.: (1993a). Altruizm a religijność człowieka – badania empiryczne. „Roczniki Filozoficzne” 41:1993a z. 4 s. 41-52.
- Ś l i w a k J.: Zachowania altruistyczne w kontekście głównych teorii psychologicznych. W: A. Januszewski, T. Witkowski (red.). Wykłady z psychologii w KUL. Lublin 1993b. Redakcja Wydawnictw KUL.
- Ś l i w a k J., K r ó l A.: Poziom altruizmu a poczucie sensu życia. „Roczniki Filozoficzne” 38-39:1989-1990 z. 4 s. 189-210.
- Ś l i w a k J., L e s z c z u k P.: Poziom altruizmu a obraz siebie – badania empiryczne dorastającej młodzieży. „Roczniki Filozoficzne” 42:1994 z. 4 s. 119-164.

- T a n A. L., K u n d r a t D.: Values and Modes of Travel. „Perceptual and Motor Skills” 42:1976 nr 1 s. 214.
- T h o r n b u r g H. D., T h o r n b u r g E., E l l i s - S c h w a b e M.: (1984). Assignment of Personal Values Among Adolescents. „The Journal of Psychology” 1984 nr 118 s. 65-70.
- W a l s t e r E., P i l i a v i n J. A.: Equity and the Innocent Bystander. „The Journal of Social Issues” 28:1972 nr 3 s. 165-189.

ALTRUISM VS. THE PREFERENCE OF VALUES EMPIRICAL RESEARCH

S u m m a r y

The paper is a report on the empirical research dealing with the relationship between altruism and the preference of values. Altruism is taken to mean here an action for the sake of other people without expecting any external reward (Macaulay, Berkowitz). In the research presented here Karyłowski's typology has been used. Karyłowski distinguished two kinds of altruism: endocentric and exocentric.

Two methods have been used in the research: A-N questionnaire to measure the tension of altruism (Śliwak), Moral Endo-exocentric questionnaire KEEM which diagnoses the typologization of altruism (Karyłowski) and Rokeach Questionnaire to examine the hierarchy of values.

By means of these methods we sought to answer the following question: are there differences in the preferences of values between endo-exocentric altruists and the person of lower level of altruism? Are there differences in the preferences of values between endocentric and exocentric altruists? Is there a set of values which would be specific for any of the groups in question?

226 persons have been examined (53,1% women and 46,9% men) at the age of 23-33, the average is $M=26,7$. The persons under study were at least secondary school graduates.

The findings of the analyses are as follows:

1. The greatest differences in the preferences of values occur between endocentric altruists and the group of low level of altruism as well as between exocentric altruists and the group of low level of altruism. One notices certain convergence of results in the preferences of values of the endo- and exocentric groups. The values with the highest preference in both groups are the following: "salvation", "peace in the world", "national security", "loyalty" and "helpfulness". These groups put low value on "pleasure in life".
2. The endocentric altruists differ from the exocentric altruists as to their preference of the value "social recognition". This value is valued higher by endocentrics. The endocentric group stands out in relation to the remaining groups. It has a higher preference for the instrumental values like "obedience" and "loyalty".
3. The exocentric altruists are characterized by a more mature and responsible attitude to life, mature love and an ability to forgive others. We are entitled to such conclusions by the fact that they ranked most the following values: "wisdom", "mature love", "responsibility" and "forbearance".

Translated by Jan Kłos